

Galerie významných antropologů (a vědců důležitých pro rozvoj antropologie)

Absolon, Karel (16. 6. 1887, Boskovice – 6. 10. 1960, Brno), český geograf, zoolog, paleoantropolog a archeolog; profesor Univerzity Karlovy v Praze; vnuk Jindřicha Wankela. V letech 1907–1938 byl Absolon v Moravském zemském muzeu kustodem zoologické a paleontologické sbírky, z níž roku 1919 vyčlenil oddělení pro diluvium a dočasně zřídil i krasové oddělení. Prováděl speleologické průzkumy v Moravském krasu a na Balkáně a vedl archeologické výzkumy na moravských paleolitických nalezištích (Dolní Věstonice, Pekárna, Předmostí a další jeskyně Moravského krasu aj.). Významně tak přispěl k rozvoji českého paleolitického a paleoantropologického bádání i ve světovém měřítku. V pavilonu Morava na dnešním brněnském výstavišti shromáždil v rámci výstavy soudobé kultury v roce 1928 nebývalé množství nálezů z nejranějších období lidských dějin. Výstava zanikla v důsledku událostí druhé světové války (na tyto tradice navázal v poválečném období antropolog, etnolog a muzeolog Jan Jelínek). V letech 1930–1948 řídil a vydával v Brně časopis *Příroda*, věnující se i archeologii.

Absolon měl rozsáhlé zahraniční vědecké styky, 1935 se stal generálním sekretářem Institut international d'anthropologie. Z díla: *Výzkum diluviální stanice lovců mamutů v Dolních Věstonicích na Pavlovských kopcích na Moravě: Pracovní zpráva za první rok 1924* (1938; za 2. rok 1938, za 3. rok 1945), *Praehistorický výzkum jeskyně Býčí skály na Moravě na srovnávacím základě* (1944–1945); *Moravský kras*, I, II (1970); *Předmostí. Ein Mammutjägerplatz in Mähren* (Předmostí. Sídliště lovců mamutů na Moravě, 1977).

Abu-Lughodová, Janet L. (narozena 1928), americká historička a socioložka; významně rozvinula teorii světového systému Immanuela Wallersteina a aplikovala ji na vysvětlení mocenského a ekonomického vzestupu Západu od vrcholného středověku na úkor civilizací Dálného východu a jižní Asie. Působila na Americké univerzitě v Káhiře, Northwestern University a New School for Social Research. Její díla zahrnují *Cairo: 1001 Years of the City Victorious* (Káhira: 1001 let vítězného města, 1971) a *Before European Hegemony: The World System A. D. 1250–1350* (Před evropskou hegemonií: Světový systém v období 1250–1350 n. l., 1989).

Abu-Lughodová, Lila (21. 10. 1952, Champaign, Illinois, USA), americká antropoložka; v současné době působí na katedře antropologie Kolumbijské univerzity v New Yorku (USA). Zabývá se zejména výzkumem beduínské společnosti v Egyptě, rozvíjením antropologické teorie genderu a kritikou antropologických koncepcí kultury.

Lila Abu-Lughodová je dcerou amerického politického myslitele jordánského původu Ibrahima Abu-Lughoda a americké historičky a socioložky Janet L. Abu-Lughodové, jimž Edward Said věnoval svou práci *Orientalism: Western Conceptions of the Orient* (1978, česky: *Orientalismus: Západní koncepce Orientu*, 2008). Antropoložce Lile Abu-Lughodové se díky její napůl arabské identitě podařilo začlenit se v 80. letech do komunity Beduínů Awlad Ali v Egyptě. Výsledky výzkumu této beduínské pospolitosti zveřejnila v monografii *Veiled Sentiments: Honour and Poetry in Bedouin Society* (Zahalené city: Čest a poezie v beduínské společnosti, 1986). Ve zkoumané skupině si všimla dvou protikladných diskurzů cti a emocionality (emoce). Důstojné a stoické chování na veřejnosti je doplněno silným vyjádřením emocí v orální poezii, což je ústřední charakteristikou jejich sociálního života. Monografie Abu-Lughodové vychází původně z interpretativního paradigmatu (antropologie, interpretativní), avšak zahrnuje prvky poststrukturální teorie (antropologie, poststrukturální) a je výrazně reflexivní vzhledem k pozici výzkumníka, výzkumným metodám, způsobům reprezentace a analýzám nativního diskurzu. V popředí jejího zájmu se objevují témata emocionality a genderu u žen na Blízkém východě, které Abu-Lughodová rozvíjí i nadále. V knize *Writing Women Worlds* (Psaní ženských světů, 1993) se zabývá vyprávěními beduínských žen, z nichž odvozuje výklad jejich životních drah. Témata vyjednávání ženské

identity na Blízkém východě v kontextu tradice, modernity, náboženství a sekularismu se věnuje v souboru studií *Remaking Women: Feminism and Modernity in the Middle East* (Znovustvoření ženy: Feminismus a modernita na Blízkém východě, 1998).

Způsoby uvažování a reprezentace Lily Abu-Lughodové jsou inovativní a obohacují teorii i empirii moderní antropologie. Například článek „Interpretations of Culture(s) After Television“, který je věnován vlivu televizních seriálů na utváření moderní ženské identity v Egyptě, představuje současně programový rozchod s interpretativním přístupem amerického antropologa Clifforda Geertze, který přerostl do zásadní kritiky koncepce kultury v její studii „Writing Against Culture“ (Psaní proti kultuře, 1991). Koncepci kultury považuje za falešný cíl antropologických výzkumů, za mocenský nástroj k tvorbě jiného; jeho prostřednictvím jsou takto získáni druzí konstruováni, produkováni a udržováni. Kultura podle ní nemůže být nadále chápána jako samozřejmý nástroj dělení mezi lidskými skupinami, neboť přečnuje vnitřní soudržnost a homogenitu. V tomto světle navrhuje alternativní koncepcce, jako například etnografii partikulárního prostředí, výzkum praktik, jednání či konexí. Koncepcce kultury má být odstraněna z důvodu „taktického humanismu“, protože bývá používána aktéry stejně jako koncept rasy. Přestože byla zdůrazňována negenetická povaha kultury, tíhne tato koncepcce stále k biologizaci. Obecně kulturní diskurz skrze esencIALIZACI druhých produkuje mocenské vztahy a hegemonie. Tyto úvahy Lily Abu-Lughodové rozvířily v 90. letech 20. století vášnivou polemiku mezi kritiky a zastánci koncepce kultury. V současné době je koncepce kultury stále častěji považována za problematickou a je obcházena a nahrazována studiem politiky identit a diferencí.

Acosta, José de (1539, Medina del Campo, Španělsko – 1600, Valladolid, Španělsko), španělský jezuita, historik; přívrženec Aristotelovy filozofie; svým dílem ovlivnil i Jana Amose Komenského. V roce 1569 byl poslán na vlastní žádost do Ameriky, kde se stal provinciálem jezuitského řádu v Limě. Po návratu do Evropy vyučoval po roce 1594 na jezuitské koleji v Římě a poté působil jako rektor univerzity v Salamance.

Ve svém proslulém díle *Historia natural y moral de las Indias* (Přírodní a mravní historie zemí indických, latinsky 1589, španělsky 1590) rozlišil tři americké „národní skupiny“ čistě na základě politického uspořádání: monarchie, společenství (řízená radou a přáním většiny) a „barbarské“ kočovné skupiny. Předpokládal, že indiáni jsou potomky asijských populací, které se dostaly do Nového světa po pevninském mostě ležícím na dalekém severu. Na tomto díle je dále zajímavý Acostův nedobový postoj: důkladným promyšlením všeho, co viděl, dospěl až tak daleko, že ho nikterak neudivovala odlišnost amerických obyvatel, a soudil, že se indián od Evropana v podstatě neliší. Jeho práce patří k tomu nejlepšímu, co bylo o Americe v 16. století napsáno; byla přeložena do několika jazyků. Francouzský historik Pierre Emmanuel Vidal-Naquet (1930–2006) označil Acostu za zakladatele srovnávací antropologie.

Agassiz, Jean Louis Rodolphe (28. 5. 1807, Môtier, Švýcarsko – 14. 12. 1873, Cambridge, Massachusetts, USA), americký přírodovědec a geolog švýcarského původu; významný oponent Darwinovy evoluční teorie. Agassiz studoval na univerzitách v Curychu a Heidelbergu; v roce 1829 získal doktorát z filozofie na univerzitě v Erlangenu a roku 1830 ukončil studia medicíny na univerzitě v Mnichově. V mládí se zajímal zejména o botaniku a ovlivnili jej významní představitelé německé *Naturphilosophie* Lorenz Oken a Johann von Döllinger. Již ve dvacátých letech 19. století se Agassiz podílel na klasifikaci ryb, které Carl Friedrich Phillip von Martius a Johann Baptist von Spix přivezli ze své expedice do povodí Amazonky. Během následujících let vydal studie *Recherches sur les poissons fossiles* (Výzkumy fosilních ryb, 1833–1843) a *Histoire naturelle des poissons d'eau douce de l'Europe centrale* (Přírodní historie sladkovodních ryb ve střední Evropě, 1839–1845), díky kterým získal pověst jednoho z mezinárodně nejproslulejších ichthyologů své doby. Od listopadu 1831 se Agassiz zabýval v Paříži srovnávací anatomii u Georgese Cuviera. Cuvierova smrt v dubnu 1832 Agassizova pařížská studia již po šesti měsících předčasně

ukončila; Agassiz se nicméně vždy pokládal za dědice odkazu velkého francouzského přírodovědce a propagoval jeho klasifikaci živočišné říše (*Vertebrata, Insecta, Vermes, Radiata*). V roce 1832 byl jmenován profesorem na lyceu v Neuchâtelu.

Ve spisech *Étude sur les glaciers* (Výzkum ledovců, 1840) a *Système glaciaire* (Systém zalednění, 1847) uveřejnil Agassiz, ovlivněn geologickými výzkumy v Alpách a na Britských ostrovech a Cuvierovým učením o kataklyzmatech, teorii o existenci doby ledové.

V roce 1846 odjel Agassiz díky finanční podpoře pruského krále do Spojených států amerických, kde byl následujícího roku jmenován profesorem zoologie a geologie na Harvardově univerzitě a v letech 1852 až 1854 působil jako profesor srovnávací anatomie v Charlestownu ve státu Massachusetts. Podílel se na vybudování Muzea komparativní zoologie na Harvardově univerzitě (1860), v roce 1863 byl zakládajícím členem National Academy of Sciences a od téhož roku působil rovněž ve Smithsonian Institution ve Washingtonu. Uveřejnil soubor odborných prací *Bibliographia Zoologiae et Geologiae* (1848–1854) a čtyřsvazkové dílo *Contributions to the Natural History of the United States of America* (Příspěvky k přírodní historii Spojených států amerických, 1857–1862). Mezi Agassizovy studenty náleželi významní američtí přírodovědci William Healey Dall, Alpheus Hyatt, David Starr Jordan, Edward S. Morse, Nathaniel Shaler nebo jeho syn Alexander Agassiz.

Agassiz dosáhl světové proslulosti jako jeden z nejznámějších vědců 19. století a náležel mezi přední odpůrce Darwinovy evoluční teorie (Agassiz chápal druh jako ztělesnění „boží myšlenky“). Proti Darwinově vizi postavil představu opakujících se globálních dob ledových, což byla variace na starší Cuvierovu teorii kataklyzmat. Své teologické názory vyložil v pojednání *Contemplations of God in the Kosmos* (Rozjímání o Bohu ve Všemohúru) z roku 1851 a téhož roku uveřejnil i přehled klasifikace lidských ras. V letech 1865 až 1866 uskutečnil expedici do Brazílie a roku 1871 zkoumal atlantické a pacifické pobřeží Severní Ameriky. Začátkem sedmdesátých let 19. století byl Agassiz považován za světově nejznámějšího amerického vědce. Slavný americký básník Henry Wadsworth Longfellow složil u příležitosti Agassizových padesátin oslavou báseň.

Aiellová, Leslie Crum (26. 5. 1946, Pasadena, Kalifornie, USA), americká evoluční antropoložka; profesorka antropologie na University College London. Původně se zabývala srovnávací a funkční morfologií, nyní se zaměřuje zejména na otázky evoluční antropologie, životní historie, evoluce mozku, kognitivních procesů, evoluce a adaptace postkranálního skeletu raných homininů. Proslula zvláště formulací a rozvíjením teorie o vztahu procesu zvětšování mozku, zkracování tenkého střeva a zvyšování podílu živočišné potravy ve stravě raných homininů (Aiello, Leslie – Wheeler, Peter [1995]: *The Expensive-Tissue Hypothesis: The Brain and the Digestive System in Human and Primate Evolution*“ [Hypotéza o nákladné tkáni: Mozek a trávicí systém v evoluci člověka a primátů], *Current Anthropology*, vol. 36, s. 199–221). Leslie Aiellová se věnuje také popularizaci evoluční antropologie, byla odbornou konzultantkou několika seriálů BBC věnovaných evoluci hominidů. Je spoluautorkou významné monografie *An Introduction to Human Evolutionary Anatomy* (Aiello, Leslie – Dean, Christopher [Úvod do evoluční anatomie člověka], 1990); v posledních letech je pravidelně editorkou nebo spolueditorkou mezinárodního časopisu *Journal of Human Evolution*.

Álvarez Chanca, Diego (15. století), španělský lékař; účastník druhé Kolumbovy výpravy (1493–1496) do Nového světa. Dochoval se opis jeho listu (*Relación*, „Zpráva“) určeného jednomu z radních města Sevilly. Originál se ztratil a kopie byla nalezena ve sbírce dokumentů z poloviny 17. století shromážděné Antoniem de Aspa. Chankův dopis obsahuje neocenitelné etnologické a antropologické informace o původních obyvatelích Karibských ostrovů (viz lidé v karibské oblasti, první).

Anderson, Benedict Richard O’Gorman (26. 8. 1936, Kunming, Čína), americký historik a politolog britsko-irského původu; emeritní profesor na Cornell University (USA). Proslul zejména analýzami nacionalismu, které jsou shrnuty v jeho stěžejním díle *Imagined Communities* (1983, česky: *Představy společnosti*. Praha: Karolinum, 2008). Podle Andersona je třeba zrození moderního národa studovat v kontextu ekonomických, kulturních a politických změn posledních čtyř století západních dějin. Nacionalismus představuje nutný aspekt modernizace. Národ jako nový typ kolektivity Anderson nazývá *imagined community* („společensví představy“). To znamená, že příslušníci národa se na rozdíl od členů rodiny, kmene nebo vesnické komunity vzájemně neznají, a přesto jsou schopni si sami sebe představit jako společnost. Zmíněné národní společnosti je rozsahem omezené a nevznáší univerzalistické nároky. Koncepce národa je bytostně spojena s ideou suverenity, která v sobě zároveň zahrnuje myšlenku rovnosti všech příslušníků. Anderson tvrdí, že národ jako nové pojetí lidského kolektivu vznikl v důsledku rozkladu tří rysů charakteristických pro předmoderní společnosti:

1. Privilegium jediného psaného jazyka ve vztahu k ontologické Pravdě a status jazyka jako zprostředkovatele této Pravdy. Jako příklad mohou posloužit církevní latina, arabština koránu či konfuciónská čínština. Křesťanství, islám, konfucianismus a buddhismus mohly vznášet univerzální, všelidský nárok platnosti právě díky existenci posvátného jazyka, který je spojoval s transcendentním řádem absolutní moci, a tak zajišťoval soudržnost různorodé a potenciálně univerzální komunity věřících.
2. Hierarchicky organizovaná společnost, v jejímž čele stály osoby vládnoucí z pověření Prozřetelnosti nebo vyššího mravního a kosmického řádu a představující inkarnaci ontologické Pravdy.
3. Nečasovost, která se projevuje v bezprostřední simultaneitě věčného a časného. Pozemské události jsou chápány jako zpřítomnění a imitace věčných modelů.

V předmoderním vědomí jsou přirozené souvislosti vepsány do nadpřirozených vzorců. Kosmos a dějiny, svět a člověk tvoří v zásadě jednu realitu. Slábnutí těchto tří rysů, které dávaly lidskému životu smysl a zasazovaly jej do pevného rámce, naznačovalo narůstající propast mezi dějinami a kosmem, člověkem a světem. Koncepce národa je odpovědí na tuto historickou výzvu; národ dává opětovně lidské existenci smysl a pocit trvání a příslušnosti k vyššímu „přirozenému“ celku. Podle Andersona, jehož perspektiva je značně eurocentrická, se národ vytvářel na kulturním pozadí křesťanské reformace a nahrazování latiny „národními“ jazyky ve státní administrativě a byrokracii. Důležitým aspektem formování moderního národa byl rozvoj kapitalistické ekonomiky a vynález knihtisku, který vyústil do vzniku „tiskového kapitalismu“ (*print-capitalism*). Moderní pojetí času jako nezvratného řetězce příčin a následků s jasným oddělením minulosti a budoucnosti se názorně projevilo v románové a žurnalistické tvorbě. Příslušníci národa stejně jako románové postavy, ačkoli se vzájemně neznají, jsou začleněni do jediné abstraktní souvislosti, která je zároveň rámcem anonymního společnosti národů. Noviny obdobně spojují nezávislé události, jejichž spojení je „představované“ výlučně na základě astronomicky měřené současnosti. Simultánní spotřeba denního tisku generuje společnost synchronně sdílené představy. Četba novin je tak podle Andersona pro moderního člověka tím, čím byla modlitba pro člověka předmoderního. Rituál četby novin se odehrává v soukromí, ale čtenář si je vědom představy společnosti anonymních „spolučtenářů“.

Souběžně s budováním národních celků a trhů se množství dialektů redukovalo na omezený počet psaných, tištěných a oficiálně kodifikovaných jazyků, které položily základ národního vědomí, a to prostřednictvím následujících procesů: 1. Národní jazyk přiváděl čtenáře k vědomí národní sounáležitosti s lidmi náležejícími k stejné jazykové oblasti. 2. Tištěné slovo bylo možno neustále znovu reprodukovat a nebylo podrobena místním a časovým modifikacím, k němuž docházelo při přepisování. 3. Tištěné jazyky jakožto jazyky administrace posilovaly jazykovou homogenizaci.

Anderson se nicméně nedomnívá, že svébytný jazyk musí být nutným kritériem národního vědomí. Za historicky první generaci nacionalistů považuje americké hnutí za nezávislost ve druhé polovině 18. století, které se dovolávalo osvícenských univerzalistických principů samosprávy. Teprve druhá – evropská – vlna vyzdvihla v duchu romantismu národ jako entitu založenou v dávné mytické minulosti. Třetí vlnu nacionalismu, kterou Anderson označil jako „úřednickou“, vyvolaly imperiální dynastie, jež se cítily ohroženy druhou vlnou jazykového nacionalismu (například rusifikace za vlády Alexandra III.). Čtvrtou vlnu nacionalismu spojuje Anderson s rozpadem evropských multietnických monarchií po první světové válce a dekolonizací po druhé světové válce. Lidstvo se nyní chápe a politicky organizuje jako „společenství suverénních národů“. Z díla: *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-colonial Imagination* (Pod třemi vlajkami: Anarchismus a antikoloniální představy, 2005); *Long-distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics* (Nacionalismus na dálku: Světový kapitalismus a zrod politiky identit, 1992); *Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944–1946* (Jáva v čase revoluce: Okupace a rezistence, 1944–1946, 1972); *Mythology and the Tolerance of the Javanese* (Mytologie a tolerance Javánců, 1965).

Ankermann, Bernhard (14. 2. 1859, Gvardejsk [Tapiau], Ruská federace – 26. 10. 1943, Berlín, Německo), německý antropolog a etnolog; představitel difuzionismu. Ankermann spolu se svým učitelem Robertem Fritzem Graebnerem vytvořil německo-rakouskou školu kulturních okruhů, založenou na difuzionismu. Z díla: *Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika* (Kulturní okruhy a kulturní vrstvy v Africe, 1905), *Verbreitung und Formen des Totemismus in Afrika* (Rozšíření a formy totemismu v Africe, 1915). (Jaroslav Malina)

Anquetil Duperron, Abraham Hyacinthe (7. 12. 1731, Paříž, Francie – 17. 1. 1805, Paříž, Francie), francouzský orientalista; jeden ze zakladatelů moderního studia staré Indie a Íránu; hlavní rival Williama Jonese, britského zakladatele indoeuropeistiky. Anquetil Duperron pocházel z rodiny zámožnějšího obchodníka; studoval teologii a hebrejštinu na Sorbonně a v semináři v Auxerre, kde jej podporoval biskup Charles Daniel de Caylus, pokládáný za „posledního vůdce jansenistů“ ve Francii. Od října 1751 do ledna 1752 studoval Anquetil Duperron arabštinu a perštinu v Nizozemí v jansenistických seminářích v Rhijnbergu a Amersfoortu. Po návratu do Paříže se zaměřil na filologii orientálních jazyků. Na přímluvu historika Anne Claude Philippa de Cayluse, synovce biskupa z Auxerre, získal stipendium a docházel do *Bibliothèque du roi*, kde jej abbé Claude Sallier a Michel Ange André Leroux-Deshauterayes upozornili na existenci avestských rukopisů odrážejících údajně Zarathuštrovo učení. Anquetil Duperron se rozhodl odejít do Indie, získat rukopisy, naučit se na místě jazyk a zprostředkovat jej Západu. V listopadu 1754 se připojil v Paříži k odvedencům *Compagnie des Indes* a v srpnu 1755 vystoupil na břeh v Pottuččéri, hlavní francouzské základně v Indii. V dubnu 1756 Anquetil Duperron odcestoval na sever do Čandannagaru, francouzské obchodní stanici v Bengálsku na řece Huglí ležící poblíž britské Kalkaty. Zde jej zastihla sedmiletá válka. Jeho konečným cílem byl Surat, kde chtěl od místních Pársů získat avestské rukopisy a kam dorazil v březnu 1758. Podařilo se mu koupit fragment rukopisu *Avesty*, na jehož překladu pracoval do března 1759. V červnu 1759 dokončil překlad části *Avesty* zabývající se především stvořením a dualistickou kosmogonií. Po třech letech pobytu v Suratu se přes Anglii (kde byl zadržen jako válečný zajatec a studoval v Oxfordu rukopisy) vrátil v březnu 1762 do Paříže.

Abraham Hyacinthe Anquetil Duperron přednášel na půdě Académie des Inscriptions et Belles-Lettres a roku 1771 vydal třídílný překlad *Zend-Avesta*. Z přísně vědeckého hlediska se dopustil vážných omylů a jeho překlad je navzdory svému historickému významu pouhým artefaktem, nikoliv plnohodnotnou interpretací archaické náboženské skladby. Anquetil Duperron se mýlil, když relativně pozdní formu perštiny považoval za starobylý posvátný jazyk. Anquetil Duperron získal celoevropský věhlas, ale rovněž řadu mocných protivníků,

mezi nimi na předním místě Williama Jonese, budoucího vůdce britské orientalistiky. Podobně jako studie jiných orientalistů vyvolala Anquetil Duperronova díla značný zájem v německy mluvících zemích, kde rezonovala s počínajícím romantismem. Jakobín Anarcharsis Cloots v roce 1791 navrhl, aby *Zend-Avesta* nahradila *bibli* a stala se předmětem veřejného kultu. V roce 1775 obdržel Anquetil Duperron z Indie zásilku perské verze padesáti upanišad, které během dvanácti let přeložil nejdříve do francouzštiny a posléze (1796) do latiny. V roce 1778 vydal *Législation orientale* (Orientální zákonodárství), o osm let později *Recherches historiques et géographiques sur l'Inde* (Historické a geografické výzkumy Indie), roku 1798 zajímavý „sociálně relativistický“ spis *L'Inde en rapport avec l'Europe* (Indie ve vztahu k Evropě) a v letech 1801 a 1802 dvojdílný latinský překlad didaktických védských a postvédských textů zvaný *Oupnek'hat*. Zdá se, že Abraham Hyacinth Anquetil Duperron se po návratu z Indie nikdy zcela nepřizpůsobil evropským poměrům. Přežíval v nezávislosti, která byla vykoupena krajní chudobou. Anquetil-Duperron sice přivítal revoluci, ale svým terorem se mu záhy odcizila. V roce 1791 vyjádřil navzdory značnému riziku věrnost papeži Piovi VI. Roku 1804 byl vyzván jako člen Institut de France, aby složil přísahu císaři. Odmítl, ačkoliv jej to stálo místo v institutu.

Svébytnou náboženskou syntézu sjednocující prvky katolicismu, jansenismu, hinduismu a mazdaismu, k níž Anquetil Duperron údajně dospěl ke konci života, pokládá francouzský filolog Raymond Schwab (například *The Oriental Renaissance* [Orientální renesance], 1984) za jeden ze základních stavebních kamenů tzv. orientální renesance. Známa byla rovněž jeho kritika Montesquieuova pojetí orientálního despotismu. Sto třicet orientálních rukopisů a vlastních poznámek, představujících kromě knih prakticky jeho jediný majetek, odkázal Anquetil Duperron Silvestru de Sacymu (1758–1838), zakladateli moderní arabistiky; dnes jsou uloženy v *Bibliothèque nationale* v Paříži.

Antalík, Dalibor (narozen 1966, Praha), český religionista. Studoval na evangelických teologických fakultách v Praze, Lausanne a Ženevě. V současnosti působí jako docent Ústavu filozofie a religionistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jeho hlavní badatelský zájem se soustřeďuje na dějinně-srovnávací výzkum prejudaistických a preislámských náboženských kultur starověkých Semitů. Věnuje se i některým dílčím otázkám z oblasti teoretické religionistiky.

Výsledky dosavadní práce publikoval v religionistických, orientalistických i teologických periodikách a sbornících. V knižní monografii *Jak srovnávat nesrovnatelné: Strategie mezináboženské komparace* (2005) hledá metodické a také ideologické předpoklady, z nichž vychází mezináboženská komparace v diskurzu religionistiky, biblistiky a tzv. staré orientalistiky. Zvláštní pozornost přitom věnuje různým srovnávacím strategiím, které tyto disciplíny uplatňovaly při výzkumu náboženských kultur starověkého Předního východu. Kontakt: Doc. Dalibor Antalík, Ph.D., Ústav filozofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, e-mail: dalibor.antalik@ff.cuni.cz.

Appadurai, Arjun (4. 2. 1949, Bombaj, Indie), americký sociokulturní antropolog indického původu (graduoval na University of Chicago). Appadurairovo dílo zasahuje do oblasti kritického zkoumání modernity, teorie globalizace, postkoloniálních studií a kulturní geografie, přičemž je zaměřeno zejména na studia globálních médií, migrace a spotřeby s důrazem na výzkum v městském prostředí. V současnosti pracuje v oddělení Global Initiatives na New School of New York. Kromě působení na mnoha amerických univerzitách přednášel také na francouzské École Pratique des Hautes Études. Značného úspěchu dosáhl jím editovaný sborník *Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (Sociální

život věcí: Zboží z kulturní perspektivy, 1986), v němž se britští a američtí autoři zaměřili na toky a cirkulaci zboží a na ně navázané interakce, vztahy, potřeby a tužby v různých kulturních prostředích.

Světový věhlas mezi odbornou veřejností získal Appadurai souborem studií uveřejněných pod názvem *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalisation* (Modernita jako celek: Kulturní rozměr globalizace, 1996). V jedné ze studií zavádí hojně užívané pojmy pro jednotlivé dimenze globální kulturní ekonomie: pojmy ideoscapu, ethnoscapu, mediascapu, technoscapu a financescapu postihují šíření osvícenských idejí demokracie, občanství a svobody, šíření nacionálních identit, mediálních obsahů, technologií a globálních finančních toků. Appadurai je díky své konceptualizaci schopen novým způsobem zachytit formování kulturních identit v průniku jednotlivých sfér. V tomto světle se například indická identita formovala díky zavedení kriketu britskými kolonizátory do Indie. Následná adaptace („indigenizace“) tohoto sportu s návazným šířením mediálních sdělení významně přispěla k utvoření představy indické identity navzdory četným náboženským a lokálním příslušnostem. Zvláštní formativní síla je zde připisována představivosti jakožto sociální praxi, která je základem pro vyjednávání mezi aktéry. Jeho zájem se dále orientuje na kulturní realitu moderní Indie v kontextu globalizace. Appadurai je také zakladatelem a editorem časopisu *Public Culture*, členem mezinárodních institucí zaměřených na výzkum globální kultury a politiky a konzultantem četných nadnárodních organizací (UNESCO, UNDP [Rozvojový program OSN], Světová banka ad.).

Arcichovskij, Artěmij Vladimirovič (26. 12. 1902 – 17. 2. 1978), ruský archeolog; profesor moskevské univerzity; jeden ze zakladatelů moderní ruské archeologie. Věnoval se zejména slovanské archeologii, výzkumům staroslovanských pohřebišť a starých ruských měst. Od roku 1932 prováděl výzkumy Novgorodu, kde učinil světově významný objev písemných záznamů na březové kůře (listina, březová). Z díla: *Novgorodskije gramoty na berestě (iz raskopok 1956–1957 gg.)* (Novgorodské listiny na březové kůře [z výzkumů v letech 1956–1957], 1963).

Arendtová, Hannah (14. 10. 1906, Hannover, Německo – 4. 12. 1975, New York, USA), německá filozofka a politická teoretička. Ve dvaadvaceti letech získala doktorát z filozofie na univerzitě v Heidelbergu, kde byl jejím učitelem Martin Heidegger. Po příchodu nacistů k moci emigrovala do Francie, po jejíž okupaci v roce 1941 odešla do Spojených států amerických. Působila jako profesorka na řadě amerických univerzit (University of Princeton, Columbia University, University of Chicago, University of Berkeley, New School for Social Research). Zabývala se především politickou teorií a věnovala se problematice fenomenologie, totalitarismu, holocaustu a údělu židovství v moderní době.

Jednou z ústředních linií jejího díla je otázka svobody, kterou podle ní člověk realizuje pouze účastí ve veřejném životě, tedy politickou aktivitou. Jedině tak se může vyvázat z koloběhu biologické nutnosti a zajišťování obživy. Resuscituje tak Aristotelovu představu zóon logon echón a zóon politikon, přičemž klade důraz na pluralitu a individualitu lidských bytostí. Politické jednání má proto podle ní vnitřní, nikoliv pouze instrumentální hodnotu, čímž se Arendtová pevně zařazuje do republikánské tradice politického myšlení. Zmínit lze také její kritiku byrokratizace moderní společnosti a vzestup sociálních a ekonomických otázek, které – řešeny, ve stále vzrůstající míře, centrálně státním aparátem – ústí v konformizaci a homogenizaci společnosti, tedy v potlačení svobody a plurality lidských bytostí. Takto konformizovaná a zároveň atomizovaná společnost je pak ideálním terčem pro hlasatele totalitních ideologií. Z díla: *The Origins of Totalitarianism* (1951, česky: *Původ totalitarismu*, I–III. Praha: Oikoymenh, 1996); *The Human Condition* (Lidská situace, 1958), *Between Past and Future* (1961, česky: *Mezi minulostí a budoucností*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002), *Eichmann in Jerusalem* (1963, česky: *Eichmann v Jeruzalémě*. Praha: Mladá fronta, 1995), *On Violence* (1970, česky: *O násilí*. Praha:

Oikoymenh, 2005), *The Life of the Mind* (1978, *Život ducha*; česky pouze 1. díl – *Myšlení*. Praha: Aurora, 2001).

Ariès, Philippe (21. 7. 1914, Blois, Francie – 8. 2. 1984, Paříž, Francie), francouzský historik; přední medievista. Specializoval se na dějiny rodiny a smrti. Z díla: *Essais sur l'histoire de la mort en Occident: du Moyen Âge à nos jours* (Eseje o historii smrti na Západě: od středověku k dnešku, 1975), *L'Homme devant la mort* (Člověk před smrtí, 1977, česky: *Dějiny smrti*, I., II. Praha: Argo, 2000), *Images de l'homme devant la mort* (Představy člověka před smrtí, 1983), redigoval *Histoire de la vie privée*, I–V (Historie soukromého života, I–V, 1985–1987, spolu s Georgem Dubym).

Aristotelés ze Stageiry (384 př. n. l., Stageira [Makedonie] Řecko – 322 př. n. l., Chalkida, Řecko), řecký filozof a polyhistor. Jeho encyklopedické dílo ovlivňovalo po dvě tisíciletí vývoj řady vědních odvětví. Ve spisech shrnutých později pod názvem *Organon* (česky: *Organon I–VI*. Praha: Československá akademie věd a umění, Academia, 1958-1978) položil základy analytického uvažování a klasické logiky; bývá označován i za „prvního antropologa“, neboť ve svých spisech shromáždil poznatky tehdejší doby o člověku. Aristotelovi je rovněž připisováno první užití termínu „anthropologie“ (v etickém spisu *Etika Nikomachovi*, adresovaném jeho synovi [česky: *Etika Nikomachova*. Praha: Laichter, 1937; předtím *Ethika Nikomachova*, 1888), i když v poněkud odlišném smyslu, než se objevoval později a než je používán dnes.

Aristotelovo dílo tzv. *Corpus Aristotelicum*, uspořádané podle oborů jeho následníky, obsahuje spisy: logické, ontologické – tj. metafyzické (pojednávající o základech jsoucna; název metafyzika je odvozen od toho, že pořadatel Aristotelova díla Aristoníkos z Rhodu je zařadil za spisy fyzikální, přírodně filozofické a přírodovědecké). Další Aristotelovy spisy se týkají etiky, politiky a slovesného umění (*Poetika*, česky 1948 [Praha: Laichter], 1929, 1884 [Aristotelova kniha *O básnictví*], *Rétorika*, česky 1948 [Praha: Laichter]).

Aristotelés ve svém bádání přešel od spekulativní filozofie platónského typu k empirické vědě a vytvořil základy formální logiky. Odmítl Platónovu teorii *anamnéze* (kdy vše je odrazem určité ideální ideje v nadsvětí a uvědomování si podstaty spočívá v rozvzpomínání si na ideální stav) a zdůraznil význam smyslového poznání. K vzniku věcí je podle aristoteléské teorie třeba čtyř faktorů: látky, tvaru, účelu a hybné příčiny. Za příčinu pohybu vyhlásil tzv. prvního hybatele [Boha] (*to próton kinún akínetón*). Jeho estetika je založena na principu „tvůrčího napodobování“, *mimésis*. S maximální přesností a pečlivostí se věnoval zkoumání rozmanitých entit okolního světa a všeho živého: člověkem počínaje přes další živočichy; podle Aristotela se od nich člověk, jehož označil jako *to zóon polítikon*, odlišuje svou přirozeností a schopností rozvoje společenského života. Kromě člověka klasifikoval na pět ostatních živočichů. Za centrum duševního života považoval srdce, mozek podle něj slouží k ochlazení krve. Je zřejmé, že ve snaze pochopit to, k čemu ve své době neměl adekvátní prostředky, se dopouštěl řady omylů jak ve svých vlastních hypotézách, tak i v citaci zpráv, které přebíral od jiných autorů. Z této oblasti lze uvést některé z jeho názorů na sexualitu: samčí vajíčko považoval za nositele duše budoucího živočicha, kdežto samičí za látku, z níž se živočich vytvoří. Další, půvabně kuriózní názor citujeme v překladu podle pojednání o Aristotelovi z pera Jonathana Barnese (Hare – Barnes – Chadwick, 1994: 182): „Hadi kopulují tak, že se navzájem ovíjejí; nemají však žádná varlata, ani žádný penis, jak jsem již řekl dříve – žádný penis, protože nemají nohy, žádná varlata [...] kvůli své délce. Neboť protože jsou přirozeně tak dlouzí, kdyby zde byla další zpoždění v oblasti varlat, semeno by se ochladilo, díky svému pomalému postupu. (To se stává u mužů, kteří mají velký penis: jsou méně plodní než ti, kteří mají menší penis, protože studené semeno není plodné a semeno, které se dopravuje na příliš velkou vzdálenost, se ochlazuje.)“

Od pojetí člověka jakožto „tvora společenského“ se odvíjí Aristotelova politická teorie, kterou (společně s etikou) považoval za nejvyšší „vědu“ – právě proto, že přinášela moudrost

(*fronésis*) zaměřenou prakticky, tj. k fungování obce. Politická jednotka (*polis*) je pro Aristotela předpokladem jakéhokoliv politického rozvažování (na rozdíl například od liberalismu, který se existenci této jednotky snaží zpětně ospravedlnit); obec tak předchází existenci jednotlivce stejně tak, jako člověk předchází existenci své ruky. To je základní význam teze o *zoon politikon*. Obec je zároveň společenstvím duchovním a mravním; jde v ní primárně o to, *jak žít dobře (ctnostně)* a naplňovat tak etický ideál blaženosti (*eudaimonia*), nikoliv pouze o to, *jak žít spolu v míru* (to je pro změnu klíčová otázka moderního západního politického myšlení počínaje Thomasem Hobbesem, vyvěrající ze zjištění, že nelze odhalit jakési imanentní, objektivní měřítko správnosti/spravedlnosti/dobrého života, jež antičtí autoři předpokládali).

Ve svém nejvýznamnějším díle *Politika* (česky: Praha: Laichter, 1939; předtím *Aristotelova Politika*, 1895), které podle všeho netvoří koherentní celek a původně – jako učební text v Aristotelově škole Lykeion – zřejmě nebylo ani určeno k vydání, sleduje dva cíle: Za prvé, vymezuje se vůči svému učiteli Platónovi, zejména v kritice některých aspektů jeho ideální obce, jak ji Platón podal ve spisu *Ústava* (společné vlastnictví žen, dětí a majetku, maximální jednotnost obce, hierarchická nerovnost mezi třídami obyvatel apod.; česky 1921). Za druhé – a zde se reprodukuje Aristotelova empirická orientace – nabízí analýzu existujících ústavních zřízení v tehdy známém světě, na jejímž základě konstruuje známou typologii zřízení (v dnešní terminologii režimů).

Asad, Talal, britsko-americký antropolog, pocházející z prominentní rodiny saúdskoarabských židovských konvertitů k islámu; v současné době působí na City University of New York (USA). V dětství absolvoval britské školy v Pákistánu, poté studoval architekturu ve skotském Edinburghu, kde se nadchl pro sociální antropologii. V postgraduálních studiích pokračoval na Oxfordské univerzitě pod vedením britského antropologa Edwarda Evana Evanse-Pritcharda (1902–1973). Následně působil na univerzitě v Chartúmu, kde se zabýval koloniálními vztahy.

Asad v 70. letech proslul jako editor sborníku *Anthropology and Colonial Encounter* (Antropologie a koloniální setkání, 1973), v němž se jeho autoři zaměřili na kritické zkoumání vztahu mezi západním věděním a nezápadním světem, který byl tradiční oblastí antropologických výzkumů. Toto průlomové dílo obrátilo pozornost k dějinám antropologie z hlediska jejího formování dobovými podmínkami společenskými, politickými apod., což Asad explicitně zdůraznil v předmluvě. Argumentoval, že kolonialismus byl historickou podmínkou vzniku moderní antropologické disciplíny, protože učinil její předmět dostupným. Nepovažuje však antropologii jednostranně za „služku kolonialismu“ a poukázal na rozmanitost vztahů mezi antropology a koloniální správou. Nicméně zdůraznil fakt, že koloniální diskurzy utvářely mimoevropské společnosti jako předmět antropologie. Navíc zpochybnil možnost dosažení objektivity či neutrálnosti vědeckých standardů v antropologickém věděním, neboť vznikalo v prostředí ekonomické a politické nadvlády. Etnografie a antropologické zprávy byly psány Evropany o „ne-Evropanech“ pro Evropany. Asadova kritika byla zaměřena na reflexi asymetrických mocenských vztahů mezi kolonizátory a kolonizovanými, které v době dekolonizace již nebylo možno déle přehlížet. Podle něj není adekvátní dále pohlížet na modernizující se neevropské společnosti jako natradiční a pasivní. V tomto smyslu se Asadovy úvahy staly inspiračním zdrojem postkoloniálních studií. V 80. letech Asad spolupracoval se skupinou představitelů postmoderní antropologie sdružených kolem sborníku *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (Psaní kultury: Poetika a politika etnografie, 1986, editoři James T. Clifford a George Marcus), kde polemizoval s pojetím kulturního překladu česko-britského antropologa a filozofa Ernesta Gellnera (1925–1995). V tomto směru však dále nepokračoval a obrátil pozornost ke genealogickému studiu vztahu mezi Západem a Východem na poli náboženství v práci *Genealogies of Religion: Disciplines and Reasons of Power in*

Christianity and Islam (Genealogie náboženství: Kázeň a rozum moci v křesťanství a islámu, 1993). Později se v tomto směru zaměřil na principy sekularismu v knize *Formations of Secular* (Utváření sekulárního, 2003). Sekulární, nenáboženský obraz světa se v jeho pohledu vytvářel s nástupem modernity současně na mnoha rovinách – politiky, literatury, estetiky, práva a subjektivity. Sekularismus není dán evidencí moderních věd, ale je komplexní sociální formací, kterou Asad učinil předmětem antropologického zájmu.

Augusta, Josef (17. 3. 1903, Boskovice – 4. 2. 1968, Praha), český paleontolog a spisovatel; profesor Univerzity Karlovy v Praze. Studoval na Masarykově univerzitě v Brně, docentem Geologicko-paleontologického ústavu Přírodovědecké fakulty UK v Praze se stal roku 1937, 1946 zde jmenován profesorem zoopaleontologie. Vedle vědecké práce, zaměřené hlavně na období karbonu a permu, vydal i první moderní českou příručku svého oboru – *Úvod do všeobecné paleontologie* (1. vydání 1936); veřejnost jej znala spíše jako autora populárně vědeckých knih, postupně přerůstajících v povídkové, v nichž sledoval příklad Eduarda Štorcha.

Od roku 1935 spolupracoval s malířem Zdeňkem Burianem na tvorbě mezinárodně uznávaných rekonstrukcí vymřelých zvířat a života v minulých geologických dobách i vývojových forem člověka v pleistocénu (jeho konzultantem v archeologii byl Jan Filip). Z jejich spolupráce vznikli *Neandertálci* (1951) a *Lovci mamutů a sobů* (1955). K dalším jeho významným pracím v tomto směru patří *Lovci jeskynních medvědů* (1947), *Z pradějin člověka* (1954), *Z vývojových a kulturních pradějin člověka* (1957), povídkové knihy *Ztracený svět* (1948), *Z hlubin pravěku* (1949), *Zrození Venuše* (1960), *U pravěkých lovců* (1971). (Karel Sklenář)

Averroes (arabsky: Ibn Rušd Abú-l-Valíd Muhammad Ibn Ahmad Ibn Muhammad, 1126, Córdoba, Španělsko – 11. 12. 1198, Marrakesch, Maroko), arabský filozof, lékař a právník; jeden z nejvýznamnějších vzdělavců muslimského Španělska. Komentoval a rozvíjel učení Aristotela. V polemice proti al-Ghazzalímu obhajoval rozumové poznání ve věcech víry. Inspiroval teorii dvojí pravdy: rozumová činnost není spojena s jednotlivcem, nýbrž s nadindividuálním rozumem. Svět nebyl Bohem stvořen z ničeho, ale z věčné hmoty.

Avicenna (persky: Abú Alí al-Husain ibn Abdalláh Ibn Síná, 980, Afšaná u Bucháry, Uzbekistán – 1037, Hamadán, Írán), perský lékař a filozof; autor básní a spisů z logiky, etiky, metafyziky a dalších oborů, především však z medicíny.

V čtrnáctidílném kánonu medicíny *Al-Kánún fi t-tibb* (Úplný soubor poznatků z lékařství) shrnul znalosti řeckých a islámských přírodovědců, anatomů a lékařů. Dílo bylo vrcholem lékařského vědění na počátku 2. tisíciletí a stalo se vedle spisů Galénových nejdůležitějším lékařským pramenem středověku. Spis vyniká systematičností a skvělým uspořádáním faktů. Jednou z velkých předností je, že při popisu nemocí vědomostem z patologie a terapie předchází vždy úvod anatomicko-fyziologický a že je tento popis vybaven jasně osvětlujícími příklady.

Lidskou duši chápe Avicenna jako substanciální formu těla, která je nehmotná a nesmrtelná. Uznává posmrtný život pouze v čistě duševním, nikoli ve fyzickém smyslu; odmítá vzkříšení těla.

B

Bahenský, František (28. 11. 1976, Slaný), český etnolog, historik; absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze; Mgr. (2001); PhDr. (2002). Pracovník Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i. (Oddělení historické etnologie), kde zastává řadu funkcí: 2002–2006 vědecký tajemník, 2004–2006 člen vědecké rady, od 2004 člen redakční rady časopisu *Český lid*, od 2007 člen Rady pracoviště. Externě přednáší na Katedře antropologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni a na Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Specializuje se především na etnohistorii východní Evropy a zemí bývalého SSSR, dějiny oboru, etnokartografii, lidovou architekturu. Od roku 1996 provádí dlouhodobé terénní výzkumy u nativních etnik (Chantů, Mansů, Něnců) na teritoriu Ruské federace (Jamalo-něněcký a Chanty-mansijský autonomní okruh) a od roku 2001 terénní výzkumy v rumunském Sedmihradsku. Rovněž uskutečnil řadu studijních pobytů v zahraničí (Universität Bayreuth, Freie Universität Berlin, Ludwig-Maximilian Universität München, Universität Wien, Moskva, Sankt-Petěrburg). Je řešitelem a spoluřešitelem grantových projektů, editorem a autorem řady odborných studií, zpráv, recenzí: Severní Chantové. Příspěvek k pastevectví sobů na Polárním Uralu, in: *Český lid*, 87, 2000, s. 211–222; Zpráva o struktuře základních etnografických a folkloristických periodik v rozmezí let 1953–1963, in: A. Kostlán (ed.), *Věda v Československu v letech 1953–1963*, Praha 2000, s. 553–564; Skalní architektura v České republice, in: *Český lid*, 89, 2002, s. 239–256; Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik, in: M. Holubová – L. Petráňová – J. Woitsch, *Česká etnologie 2000*, Praha 2002, s. 185–209; *Ab Amicis Oblatum: Josefu Vařekovi k 75. narozeninám*, Praha 2002, 148 stran. Tradiční ekonomika západosibiřských Chantů v historické perspektivě, in: J. Woitsch – F. Bahenský, *Ab Amicis Oblatum: Josefu Vařekovi k 75. narozeninám*, Praha 2002, s. 133–146; *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska IV. Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500–1900): Národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny*, Praha 2004, 89 stran + 3 mapy (spolueditor); The Northern Khants – The Culture of Reindeer Herdsmen in Post-Soviet Russia, in: Uherek, Zdeněk – Grill, Jan, *Fieldwork and Local Communities. Prague Occasional Papers in Ethnology*, no. 7, 2005, s. 193–210; S. P. Krašeninnikov – druhý muž ruské vědy 18. století?, in: *Staletí objevů, diplomacie a válek: Sborník k 60. narozeninám prof. Aleše Skřivana*, F. Stellner, M. Kovář (ed.), *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1, Studia Historica*, LV, Praha 2005, s. 105–114; Pastevecký cyklus severních Chantů, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 3, Studia Ethnologica*, XIII, Praha 2006, s. 103–116; Výzkum mimoevropských etnik v Etnologickém ústavu AV ČR, in: *Sociální vědy a humanistika očami mladých*, T. Sedová (ed.), Bratislava 2006, s. 155–161; Kontakt: PhDr. František Bahenský, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, e-mail: bahensky@hotmail.com.

Bachofen, Johann Jacob (22. 12. 1815, Basilej, Švýcarsko – 25. 12. 1887, Basilej, Švýcarsko), švýcarský právník, historik a religionista; zakladatel právní komparatistiky, stoupenec evolucionismu v etnologii a antropologii. V duchu evolucionismu, na základě etnografických, religionistických, archeologických, mytologických, historických, ikonografických a jiných pramenů, jejich kombinováním a spekulativním výkladem vytvořil ucelenou koncepci vývoje rodiny a rodinného práva. Bachofenovy teze představovaly svébytnou směs pozdního romantismu a evolucionismu. Bachofen pocházel z patricijské basilejské rodiny. Studoval právo na univerzitách v Berlíně, Paříži a Cambridge a po návratu do Basileje působil několik let jako soudce a přednášel na místní univerzitě římské právo. Od roku 1844 se jako soukromý učenec věnoval pouze bádání v oblasti dějin práva, archeologie a antické mytologie.

Ve svém hlavním díle *Das Mutterrecht* (Mateřské právo) z roku 1861 předložil pojetí matriarchátu jako univerzálního historického stadia a celistvé vize světa, ideologického pojetí reality, které se projevovalo ve všech aspektech sociálního a kulturního života. O matriarchátu jako vládě žen se zmínil již Joseph-François Lafitau ve spise *Mœurs des sauvages ameriquains comparées aux mœurs des premiers temps* (Mravy amerických divochů ve srovnání s mravy prehistorických dob, 1724) a abbé Desfontaines v knize *Le nouveau Gulliver, ou voyage de Jean Gulliver, fils du capitaine Gulliver* (Nový Gulliver aneb cesty Jeana Gullivera, syna kapitána Gullivera, 1730). Lafitau srovnával tento systém se

společenskou organizací Lýků, Skythů a dalších starověkých národů, které znal z četby antických autorů, a dospěl k názoru, že matriarchální zřízení (*gynekokracie, gynécocratie*) bylo v minulosti rozšířeno i na Předním východě a ve Středomoří. Představa matriarchátu, která těžila z rituálů antiky (*Thesmoforia, Bona Dea*), byla oživena v 18. století.

Podle Bachofena lidstvo prošlo třemi univerzálními historickými stadii, vyznačujícími se specifickou formou příbuzenských vztahů, náboženské imaginace a pojetí politické moci: *heterismem, matriarchátem a patriarchátem*. První údobí, *heterismus*, bylo dobou archaické promiskuity, sexuální nevázanosti, bez pevných partnerských vztahů. Bachofen nazýval tento věk „telurickým“; jeho ústřední „Velkou bohyní“ byla obdoba řecké Afrodité nebo římské Venuše, jejíž kult měl sexuálně orgiastický ráz. *Matriarchát* se prosadil až po dlouhém přechodném období konfliktů a anarchie. Vznikla rodina jako nástroj sociálního zabezpečení a ochrany žen. Hlavní příčinou nástupu matriarchátu byla změna v subsistenci, protože ženy hrály klíčovou úlohu při zavádění zemědělství. Matriarchální společnost byla rovnostářská a pacifistická; náboženská imaginace zdůrazňovala nokturní, lunární a chthonickou symboliku. Hlavní bohyní matriarchátu byla archaická analogie řecké Démétér nebo římské Ceres. Mnohá témata řecké mytologie svědčí o dramatickosti přechodu od matriarchátu k *patriarchátu*, který se odlišoval důrazem na hodnoty individualismu, heroismu a astrální a solární symbolismus. Bohem patriarchátu ve starém Řecku byl Apollón, bůh slunečního kotouče, světla a krásného umění. Většina stoupenců teorie matriarchátu lokalizovala historický střet mezi matriarchátem a patriarchátem do druhého tisíciletí př. n. l., kdy achájské a dórské patriarchální pastevecké kmeny rozvrátily v egejské oblasti autochtonní matriarchální zemědělskou civilizaci.

Bachofenova vize lidských dějin oslovila různorodé autory, kteří zahrnovali Michaila Alexandroviče Bakunina (1814–1876), Josepha Campbella (1904–1987), Friedricha Engelse (1820–1895), Julia Evolu (1898–1974), Ericha Fromma (1900–1980), Roberta Gravesa (1895–1985), Otto Grosse (1877–1920), Jane Ellen Harrisonovou (1850–1928), Thomase Manna (1875–1955), Friedricha Nietzscheho (1844–1900), Elisu Reclusovou (1830–1905), Rainera Maria Rilkeho (1875–1926) a novoromantické mnichovské intelektuály sdružené na začátku 19. století ve skupině *Kosmiker*. Adrien Turel (1890–1957) srovnal mechanismus potlačení vzpomínek na matriarchát v rámci patriarchální kultury s obdobným procesem v lidské psychice, který studoval Sigmund Freud (1856–1939). Představitelé anglosaské antropologie Johanna Jacoba Bachofena vesměs ignorovali. John Ferguson McLennan označil v pojednání *Studies in Ancient History* (Studie rané historie, 1876) Bachofenovu knihu za „mystickou“ a doporučil místo ní studii *La mère chez certains peuples de l'antiquité* (Matka u určitých starověkých národů, stálá hodnota lidí starých dob) z roku 1867 od Francouze Girarda-Teulona. Lewis Henry Morgan se o Bachofenově díle dozvěděl až po publikování svých vlastních prací o matrilineárním systému u indiánských kmenů. Bachofenovým dílem byli ovlivněni němečtí etnologové, kteří se hlásili k difuzionismu, například Fritz Graebner nebo Wilhelm Schmidt. Ve druhé polovině 20. století použila teorii matriarchátu v bachofenovském duchu autorka koncepce *Staré Evropy (Old Europe)* americká archeoložka litevského původu Marija Gimbutasová (1921–1994), která předložila na základě svébytného výkladu neolitu a chalkolitu (eneolitu) jihovýchodní Evropy a východního Středomoří mytopoetickou vizi evropské prehistorie, v níž se mísí myšlenky pozdního romantismu a difuzionismu se současným feminismem a postprocesuální archeologií.

Bachtin, Michail Michailovič (17. 11. 1895 Orjol, Rusko – 7. 3. 1975 Moskva, Rusko), ruský filozof, teoretik kultury a literatury. Bachtin absolvoval studia filozofie a klasické filologie v ukrajinské Oděse a na univerzitě v Petrohradu. V letech 1918–1929 pobýval v ruském Nevelu a Petrohradu a v běloruském Vitebsku, kde se zformovala skupina známá jako Bachtinův kroužek. Jeho členové Matvej Isajevič Kagan (1889–1937), Pavel Nikolajevič Medveděv (1892–1938), Valentin Nikolajevič Vološinov (1895–1936) aj. se věnovali

problematice literatury, jazykovědy, filozofie a kultury. V tomto období Bachtin vytvořil studie *Problema soderžanija, materiala i formy v slovesnom chudožestvennom tvorčestve* (Problém obsahu, materiálu a formy ve slovesné umělecké tvorbě, 1924) a *Avtor i geroj v estetičeskoj dejatel'nosti* (Autor a hrdina v estetické činnosti, 1922–1924). Společně s Medveděvem napsal Bachtin článek *Formal'nyj metod v literaturovedenii* (Formální metoda v literární vědě, 1928). V roce 1929 publikoval dílo *Problemy tvorčestva Dostojevskogo* (Problémy Dostojevského tvorby), v němž se věnoval polyfonii (různohlasí), monologu (jednohlasí) a dialogu (dvouhlasí). Tato kniha doznala druhého rozšířeného vydání v roce 1963 pod názvem *Problemy poetiki Dostojevskogo* (Problémy Dostojevského poetiky). V období stalinských represí byl Bachtin v roce 1929 zatčen a poslán do Kustanaje v Kazachstánu a v roce 1936 do Saranska v Mordvinsku. V letech 1937–1945 působil v ruském Savelově a na Pedagogickém institutu v Saransku (1945–1969). V roce 1957, v době transformace Pedagogického institutu na univerzitu, byl Bachtin jmenován vedoucím katedry ruské a světové literatury, kde působil až do svého odchodu do penze v roce 1961. Politické rehabilitace se dočkal teprve v polovině 60. let 20. století. V roce 1965 publikoval světově proslulou práci *Tvorčestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i renessanca* (François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance), již předložil v roce 1941 jako doktorskou práci v Literárním institutu Maxima Gorkého v Moskvě. V této knize provedl kulturněhistorickou analýzu fenoménu smíchové kultury, karnevalu a groteskního realismu.

V esejích *Formy vremeni i chronotopa v romane: Očerki po istoričeskoj poetike* (Čas a chronotop v románu: Studie z historické poetiky, 1937–1938), *Iz predistorii romannogo slovo* (Z prehistorie románové promluvy, 1940) a *Slovo v romane* (Promluva v románu, 1934–1935) rozpracoval koncepci dialogičnosti (mnohoznačnost znaků a významu), heteroglosie (různost a vrstevnatost jazyků nebo hlasů, které se v rámci díla vyskytují), chronotopu (základní časoprostorová konfigurace narativního uměleckého díla) a intertextuality (schopnost určitých literárních textů vztahovat se k jiným textům). Podle Bachtina každý hlas (slovo, vyjádření nebo text) není pouze dynamickým pólem napětí, k němuž dochází v centru mnohvrstevnatých intertextových vztahů, nýbrž průsečíkem, v němž se střetávají různé sociokulturní proudy a diskurzy. Každý hlas je zčásti otevřený, překrytý a ovlivněný jinými hlasy. Bachtin popřel představu autonomního „já“, neboť „já“ se formuje sebereflexí a reflexí druhého.

V koncepci dialogičnosti kladl důraz na rozlišení významu a smyslu. Význam je staticky zakotven v systému jazyka, proto je opakovatelný, zatímco smysl vzniká ze vzájemného vztahu alespoň dvou personálně svázaných výpovědí. Každá výpověď je zároveň personální – vázaná časoprostorovým a sociohistorickým výpovědním postavením a z toho vyplývajícím specifickým hodnocením jejího původce. Taková výpověď ve svém zaměření na předmět je nucena vypořádat se s množstvím jiných a cizích výpovědí o stejném předmětu a s jejich hodnotovými akcenty tím, že se k nim dialogicky vztahuje. Tváří v tvář jiné výpovědi, pozici, ideologii, akcentu, slovu, přijatému do naší vnitřní řeči, poznáváme sami sebe a přehodnocujeme se.

V eseji *Epos i roman: O metodologii romana* (Epos a román: O metodologii románu, 1941) označil román za jediný živý žánr (dosud se utvářející a nehotový) a polyfonní útvar schopný kombinovat jednotlivé druhy promluv. V románu směřuje každá promluva k odpovědi. Ta se utváří v atmosféře již vyřčeného. Zároveň ji však determinuje to, co dosud vyřčeno nebylo. Podle Bachtina jedině román prostřednictvím uměleckého zobrazení množství hlasů ve vzájemném dialogickém vztahu uvádí společenskou realitu v pochybnost tím, že ji konfrontuje s ideálním dialogickým stavem lidského soužití. Román působí na všechny ostatní žánry tím, že svou hybridizací (proces vzájemného prolínání a smíšení dvou sociálních jazyků uvnitř téže výpovědi) rozrušuje jejich normativní systémy. Román se tak stává základním žánrem moderní doby, neboť vyjadřuje pluralitu, polyfoničnost života a

nemožnost uzavřeného žánrového systému. Z dalšího díla: *K filosofii postupka* (K filozofii činu, fragment rukopisu z let 1919–1921, 1986), *Estetika slovesného tvorčestva* (Estetika slovesné tvorby, 1979), *Slovo v žizni i slovo v poezii* (Slovo v životě a slovo v poezii, 1926).

Bachtin náleží k nejcitovanějším reprezentantům ruské literární vědy a kulturologie a tvoří součást většiny kompendií kulturních studií. Do světa západní vědy jej uvedla francouzská lingvistka, psychoanalytička a literární teoretička bulharského původu Julia Kristeva (narozena 1941) na sklonku 60. let 20. století.

Balák, Libor (10. 2. 1961, Brno), český malíř, kreslíř a autor didakticko-popularizačních ilustrací z oboru antropologie, archeologie a paleoantropologie. Ve své tvorbě užívá techniky malířské (akvarel, kvaš, olejomalba) a kresebné (tužka, pastel). V průběhu studia na Střední uměleckoprůmyslové škole v Brně navštěvoval soukromé přednášky z oboru etnografie a antropologie antropologa Jana Jelínka (1926–2004) a konzultoval realizace prehistorických rekonstrukcí s paleobotanikem Antonínem Hlušítkem (narozen 1946). Na základě těchto setkání vznikla Balákova publikace *Moje první kniha o pravěku* (2008). Inspirativní vliv na Balákovu tvorbu měla také jeho spolupráce s antropologem Josefem Wolfem (narozen 1927) a českým malířem a ilustrátorem Zdeňkem Burianem (1905–1981). Po absolvování studií v roce 1980 nastoupil do Moravského zemského muzea v Brně (Geologicko-paleontologické oddělení). V letech 1985–1987 působil jako pedagog na Lidové škole umění v Brně. Do roku 2000 se věnoval zejména ilustrační tvorbě. Poté navázal spolupráci se studií Pterodon a Ilusion, která produkovala verze 2D a 3D počítačových her, k nimž vytvořil kreslenou animaci (například *Vietkong*). Od roku 2004 vyučoval na střední škole. V současnosti realizuje převážně obrazové rekonstrukce a knižní ilustrace. Knižními ilustracemi přispívá do publikací nakladatelství Albatros (například John Lunn, *Námořníková kletba*, 2005), *Návrat* (Karel May, *Duch Llana Estacada*, 1995, Karel May, *Cesta za štěstím*, 1997), *Olympia* (Alexandr Žurman, *Dobrodružství s bobří řekou*, 2003), Duha Press (Josef a Eva Prchalovi, *Pod Železnými horami*, 2008), Sursum (Jaroslav Hubálek, *Rok v přírodě*, 2002) nebo United Fans (Raymond Elias Feist, *Zlo v Sethanonu*, 2007). Tvůrčí činnosti doplňuje volná tvorba, například portrétní malba (*Továrník Mouka*, *Jack London*), kterou realizuje zejména v olejomalbě.

Balákovy obrazy jsou zastoupeny ve stálých expozicích doma (Městské muzeum Kralupy nad Vltavou, pavilon Anthropos v Brně-Pisárkách [Ústav Anthropos Moravského zemského muzea], zámek Břeclav-Pohansko – archeologické muzeum) i v zahraničí (Archeopark v Petersfelsu [Německo], Jack London Museum v Los Angeles [USA]). Jeho archeologické a antropologické rekonstrukce se staly také součástí výstav v Muzeu hlavního města Prahy – *Lovci mamutů* (2006–2007) a *Údolím stínů* (2006–2007). Internetovou expozici minulosti člověka *Antropark* Balák vytváří pro webové stránky Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Brno, v. v. i. (<http://www.iabrno.cz/agalerie/agalerie.htm>) od roku 2004. Od roku 1987 je členem Českého fondu výtvarných umělců. Z antropologického hlediska lze Balákovu tvorbu označit za unikátní ukázkou kombinace experimentální archeologie s uměleckou rekonstrukcí světa dávno zmizelých prehistorických kultur. (Barbora Pütová)

Baláková, Zuzana (4. 8. 1982, Brno), česká ilustrátorka dětských knih a autorka didakticko-popularizačních obrazových rekonstrukcí z oboru antropologie a archeologie. Absolvovala Střední uměleckoprůmyslovou školu textilní v Brně. Knižní ilustraci se však věnuje od svých dvanácti let. V odborné činnosti ji vede její otec malíř Libor Balák, jenž ji motivoval k realizaci rozsáhlého projektu internetového muzea *Antroparkbaby* (www.volny.cz/antroparkbaby). Zuzana Baláková doprovází barevnou grafikou a karikaturami také propagační výstavy projektu *Antropark* (<http://www.iabrno.cz/agalerie/agalerie.htm>) Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Brno, v. v. i.). Ilustrace dětských knih, převážně leporel, realizuje zejména pro nakladatelství Duha Press (Libor Balák, *Moje první kniha o pravěku*, 2008, Zuzana Baláková, *O Palečkovi*,

2009) a Sursum (Zuzana Baláková, *Na našem statku*, 2004). Tvorbu neomezují formálně, obsahově ani tematicky. O šíři její invence svědčí zejména její důraz na „hravou dimenzi“ lidského rodu, který exponuje obraz člověka jako bytosti, jež je svou podstatou Homo ludens. (Barbora Půtová)

Balandier, Georges (21. 12. 1920, Aillevillers, Francie), francouzský antropolog a etnolog; jeden ze zakladatelů politické antropologie. Terénní výzkumy prováděl zejména v Africe, kde se zabýval otázkami vzniku, vývoje, fungování a směřování politických systémů a institucí v rámci různých etnických a kulturních skupin. Z díla: *Anthropologie politique* (1967, česky: *Politická antropologie*. Praha: Dauphin, 2000), *Dictionnaire des civilisations africaines* (Slovník afrických civilizací, 1968, editor), *Civilisations et puissance* (Civilizace a moc, 2005). (Jaroslav Malina)

Baldwin, James Mark (12. 1. 1861, Columbia, South Carolina, USA – 8. 11. 1934, Paříž, Francie), americký psycholog; aplikoval Darwinovu teorii biologické evoluce v sociálních vědách a současně ovlivnil jak současné evoluční sociální vědy, tak i samotnou teorii biologické evoluce. Baldwin svým dílem přispěl k formování moderní vývojové psychologie a současnou evoluční teorii ovlivnil konceptem organického výběru. Dále pak popsal jev, který je dnes označován jeho jménem – tzv. Baldwinův efekt.

Vysokoškolská studia na Princetonu zahájil s úmyslem stát se duchovním. Úspěšná diplomová práce mu přinesla místo odborného asistenta, které mu následně umožnilo odjet na jeden rok do Německa, kde se dostal do Wundtovy psychologické laboratoře v Lipsku. Část studijního pobytu prožil v Berlíně, kde se pod vedením německého filozofa Friedricha Paulsena (1846–1908) detailně seznámil s dílem nizozemského filozofa Barucha Spinozy (1632–1677). Evropská zkušenost jej definitivně přivedla k psychologii, kterou chtěl založit jednak na filozofii a jednak na empirických datech. Po návratu z Evropy několik let působil v Torontu. V roce 1893 se vrátil na Princeton a nakonec v roce 1903 přešel na Johns Hopkins University. Premisou všech Baldwinových teorií je jednota těla a mysli, přičemž jsou jeho názory na tuto otázku založeny na Darwinově teorii biologické evoluce.

Baldwin po svém návratu z Evropy způsobil svými názory revoluci ve vývojové psychologii, neboť zvolil nový přístup ke studiu kognitivního vývoje dětí. Základy své vývojové psychologie popsal v díle *Mental Development in the Child and Race: Methods and Processes* (Mentální vývoj dítěte a druhu: Metody a procesy, 1895) a detailně rozpracoval v díle *Social and Ethical Interpretations in Mental Development: A Study in Social Psychology* (Sociální a etické výklady: Náčrt sociální psychologie, 1897). V jeho době byly děti považovány za miniatury dospělých a jediný rozdíl mezi dospělými a dětmi podle tehdejších teorií spatřován pouze v počtu a hustotě asociací. Podle Baldwina hraje klíčovou roli v kognitivním vývoji imitace (napodobování), jejímž konstruktivním základem je opakování minulého chování. Pozorováním vlastních dcer zjistil, že jsou odlišné kognitivní funkce nejen mezi dětmi a dospělými, ale také například mezi dětmi v kojeneckém a batolecím věku. Předmětem zájmu dětí není podle Baldwina fyzikální svět, ale ostatní lidé, jejichž chování je předmětem napodobování. Později jsou předmětem sociálního učení také ideje a znalosti druhých. Při sociálních interakcích nedochází jen k předávání znalostí nebo imitaci druhých, ale zejména k formování ega a pojetí alter. Podle Baldwina se vývoj vědomí odehrává ve třech následujících stádiích: 1) projektivní vědomí: jedinec rozlišuje mezi objekty a lidmi; 2) subjektivní vědomí: jedinec si uvědomuje vlastní subjektivní stav; 3) vědomí druhého (v anglickém originálu: *ejective mind*): jedinec dochází k poznání, že druzí mají také vlastní subjektivní stav.

S Baldwinovým modelem kognitivního vývoje úzce souvisí jeho teorie organického výběru, kterou rozpracoval během svého působení na Princetonu. Mentální vývoj je podle Baldwina funkcí adaptací, kterých je dosaženo imitací. Organický výběr je nástrojem, jímž se jedinec přizpůsobuje prostředí učení. Baldwin si uvědomoval, že pouhým opakováním

minulého chování by nemohly vznikat nové vzorce chování, přestože se tak běžně stává. Baldwin byl přesvědčen, že tělesné a mentální stránky organismu představují jednotku, nad kterou operuje přirozený výběr. Při osvojování nového vzorce chování dochází k postupnému přibližování pozorovaného chování a výsledků snahy o jeho imitaci. Neustálým opakováním dosahují jedinci přesnějších výsledků, které lépe fungují za stávajících podmínek a nevhodné postupy jsou tímto procesem vyřazeny. Proces učení je propojen s procesem přirozeného výběru tím, že organický výběr působí proti uchycení nevhodných vzorců chování, kterých jedinci dosahují při úsilí o napodobení žádoucího chování. Při pokusu imitovat nějaký žádoucí vzorec chování mohou vznikat i nové účinné vzorce chování. Nová negenetická adaptace se může v následujících generacích geneticky fixovat, neboť organický výběr může zdůraznit geneticky dané dispozice k osvojování určitého chování. Baldwin v roce 1896 v článku *A New Factor in Evolution* (Nový faktor v evoluci) popsal jev, který je dnes podle něj označován jako Baldwinův efekt. Spočívá ve schopnosti organismů podpořit učením evoluci adaptivních znaků. Jedinci, kteří dovedou překonat nový negativní faktor učením nebo využíváním nového zdroje, získávají čas nezbytný ke vzniku evoluční odpovědi, neboť naučené vzorce chování mohou podpořit přežití a reprodukci organismů.

Baldwin chápal učení vždy jako sociální učení. Na tomto předpokladu položil základy svého pojetí sociální evoluce prostřednictvím sociální dědičnosti. Každá generace má k dispozici rezervoár sociální tradice, která obsahuje ideje prověřené organickým výběrem. Tyto ideje mají, stejně jako organismy, určitou zdatnost. V tomto případě je to zdatnost, jejímž ukazatelem je četnost reprodukce imitací a aplikací. Baldwin byl přesvědčen, že jedině proces myšlení může ovlivnit myšlenky a naopak být jimi ovlivněn. Baldwin svým pojetím sociální evoluce sociální dědičností anticipoval některé teze memetiky a evoluční psychologie.

V roce 1908 se Baldwinova kariéra zhroutila, když byl zadržen policií při razii v baltimorském nevěstinci. Uvedl sice falešné jméno, ale jeho identitu prozradily účty. Baldwin opustil své místo na univerzitě a s celou rodinou se natrvalo přestěhoval do Francie, kde byl v úzkém kontaktu s francouzskou intelektuální elitou.

Baldwinovy myšlenky našly širokou odezvu v přírodních i společenských vědách. Francouzský exil se však projevil v jeho výraznějším vlivu na evropskou spíše než na americkou vědu. Na Baldwina odkazoval švýcarský psycholog Jean Piaget (1896–1980). Určité varianty Baldwinova efektu využil i americký kulturní antropolog Clifford James Geertz (1926–2006) jako obrany proti genetickému determinismu. Také například britský sociální antropolog Gregory Bateson (1904–1980) ve svém díle *Mind & Nature* (Mysl a příroda, 1979) vycházel z Baldwinových názorů.

Bandelier, Adolph Francis Alphonse (6. 8. 1840, Bern, Švýcarsko – 18. 3. 1914, Sevilla, Španělsko), americký archeolog, antropolog a spisovatel; stoupenec evolucionismu. Patří k průkopníkům antropologické archeologie, kterou uplatnil zejména při výzkumu pueblanské kultury amerického Jihozápadu. Spolu s Frankem Cushingem a Lewisem Henrym Morganem přispěl k ustavení evolucionistické antropologie, archeologie, etnologie a etnografie ve Spojených státech amerických. Rozhodující zvrát v jeho životě znamenalo přesídlení do Spojených států, kde se jeho rodiče usadili v Highlandu v Illinois. Bandelierovým vlastním výzkumům předcházelo rozsáhlé soukromé studium, jehož součástí byla korespondence s nejvýznamnějšími antropology, etnology, archeology a sociology té doby. Velký vliv měl na něj zejména americký evolucionistický antropolog druhé poloviny 20. století Lewis Henry Morgan. Od roku 1880 Bandelier uskutečnil řadu archeologických a etnologických výzkumů indiánských kultur na území Spojených států amerických, Bolívie, Peru a Mexika. Pro vývoj americké antropologické archeologie jsou významné zejména expedice, které provedl z pověření Archeological Institute of America a American Association for the Advancement of Science v archeologických lokalitách amerického Jihozápadu na území Nového Mexika. Jeho

pečlivé vědecké zprávy, zápisky a deníky jsou dnes považovány za unikátní zdroj informací o kultuře pueblanských indiánů. Bandelierova odkazu se ujali jak archeologové studující architekturu a materiální kulturu indiánských puebel (Alfred Vincent Kidder), tak kulturní antropologové (Ruth Fulton Benedictová, Ruth Leah Bunzelová, Leslie Alvin White), kteří učinili předmětem svého výzkumu způsob života pueblanských indiánských kmenů (Hopiů, Zuniů aj.). O nadčasové hodnotě Bandelierova díla svědčí i jeho román *The Delight Makers* (Stvořitel štěstí, 1918), jehož historický děj je zasazen do světa pueblanské kultury. Bandelier zde při zpracování milostného příběhu využil své rozsáhlé archeologické, geografické a etnologické znalosti pueblanské kultury. Popisy krajiny, architektury a kulturních reálií odpovídají skutečnosti. Presentované zvyky, obyčeje a rituály jsou popsány na základě výzkumů Bandeliera nebo jiných etnologů a antropologů. Zdrojem informací o pueblanské kultuře mu bylo také vyprávění věrohodných indiánů nebo staré španělské literární prameny, které líčí život pueblanských indiánů tak, jak vypadal, než se změnil stykem s evropskou civilizací. Bandelierova snaha prezentovat antropologická a archeologická data prostředky umělecké prózy anticipovala jeden z postmoderních trendů současné kulturní antropologie, považující antropologii za svébytný umělecký žánr.

Barth, Fredrik (22. 12. 1928, Leipzig, Německo), norský sociální antropolog; profesor antropologie na Boston University v USA, působící na dalších univerzitách v USA a Norsku. Publikoval řadu etnografických studií vyznačujících se zřetelně formalistickým přístupem. Ve sborníku *Ethnic Groups and Boundaries* (Etnické skupiny a hranice, 1969), jehož byl editorem, razil novátorský koncept distributivnosti kultury. Barth zdůraznil, že vzájemnou performancí a interakcí rolí mezi příslušníky téže skupiny nedochází ke sblížení zmíněných rolí, ale naopak k jejich utvrzení. Položil si rovněž otázku, proč si některá etnika, která žijí v úzkém kontaktu, často uchovávají nadále svoji odlišnost a svébytnost.

V roce 1969 Barth zavedl pojem „mechanismus udržování hranic“, kterým zpochybnil tradiční pohled na etnicitu jako na něco „daného“, odrážejícího „prapůvodní vazby“ a charakterické rysy zděděné po předcích. Barth zmíněnému přístupu vytýkal historickou vazbu na proces formování (národních) států v bývalých koloniích, v nichž bylo třeba najít nástroje pro integraci různých populací, podceňování vzájemného působení odlišných etnik a přílišnou statickosti, která se nedokázala adekvátně vypořádat s dynamickými aspekty etnických procesů. Barth přesunul pozornost ze statického obsahu každého etnika na dynamické mezietnické vztahy. Upozornil na skutečnost, že není ničím neobvyklým nalézt etnika žijící v těsné blízkosti a často sdílející stejný prostor, jejichž členové překračují etnické hranice sňatky a neustálými vzájemnými styky, aniž by přitom přicházeli o svou vnitřní etnickou soudržnost a identitu. Je jasné, že vzájemnou interakci zmíněných skupin determinovala neviditelná bariéra, kterou Barth nazval „mechanismem udržování hranic“. Z díla: *Cosmologies in the Making: A Generative Approach to Cultural Variation in Inner New Guinea* (Kosmologie ve stavu zrodu: Generativní přístup ke kulturním varietám ve vnitrozemí Nové Guineje, 1987), *Balinese Worlds* (Balinéské světy, 1993).

Bar-Yosef, Ofer (29. 8. 1937, Jeruzalém, Izrael), izraelský archeolog a antropolog; přední odborník na paleolit a neolit Předního východu, působící nejprve v Izraeli a nyní na Harvardské univerzitě v USA. Vedoucí či spoluautor výzkumů v Ubejdiji a v jeskyních Kafsa, Kebara a Hayonim, autor řady syntetických studií.

Bass, George Fletcher (9. 12. 1932, Columbia, Jižní Karolína, USA), americký podmořský archeolog; profesor archeologie mořeplavby na Texas A&M University v College Station v Texasu a zakladatel Institute of Nautical Archaeology. Patří k nejvýznamnějším tvůrcům moderní podmořské archeologie. Publikoval řadu knih a více než sto padesát odborných studií věnovaných převážně teorii a dosavadním výsledkům podmořského archeologického výzkumu.

Od roku 1984 vedl výzkum nejstaršího lodního vraku z pozdní doby bronzové, ze 14. století př. n. l., u Ulu Burunu na tureckém pobřeží, který přinesl bohaté poznatky o lodním stavitelství (lodě) a námořním obchodu ve Středomoří. Z díla: *Archaeology under Water* (Archeologie pod vodou, 1966), *Ships and Shipwrecks of the Americas* (Lodě a lodní vraky Ameriky, 1988).

Bastian, Philipp Wilhelm Adolf (26. 6. 1826, Brémy, Německo – 2. 2. 1905, Port of Spain, Trinidad a Tobago), německý antropolog a etnolog; stoupenec difuzionismu. Bastian ukončil v roce 1850 studia medicíny ve Würzburgu. Zde se seznámil se svým celoživotním přítelem a spolupracovníkem Rudolfem Virchowem, s nímž v roce 1869 založil Německou antropologickou společnost (*Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*). Roku 1851 se Adolf Bastian vydal po vzoru Alexandera von Humboldta jako lodní lékař na zámořské cesty, během nichž navštívil Austrálii, Čínu, jihovýchodní Asii, Severní a Jižní Ameriku a Afriku. V padesátých letech pracoval především na díle *Der Mensch in der Geschichte* (Člověk v dějinách, 3 svazky, 1860). V roce 1868 byl zvolen prezidentem Zeměpisné společnosti (*Gesellschaft für Erdkunde*), založené Karlem Ritterem, která se zabývala jak geografickou, tak i etnologickou problematikou. Roku 1869 se Bastian stal na univerzitě v Berlíně docentem (a později řádným profesorem) etnologie (*Völkerkunde*), při jejímž konstituování a institucionalizaci sehrál v Německu klíčovou úlohu. Rozsáhlá etnografická sbírka, kterou shromáždil během svých cest, byla základem Královského etnografického muzea v Berlíně (*Königliches Museum für Völkerkunde*), na němž Adolf Bastian kolem sebe soustředil řadu mladých badatelů, včetně Franze Boase.

Svůj etnologický program shrnul především v práci *Allgemeine Grundzüge der Ethnologie* (Obecné základy etnologie, 1884) a *Ethnische Elementargedanken in der Lehre vom Menschen* (Etnické elementární ideje v učení lidstva) z roku 1895. Podle Bastiana sdílí veškeré lidstvo omezený počet *elementárních idejí* (*Elementargedanken*), které jsou neměnné pro všechny doby a kultury a jejichž specifickým uspořádáním vznikají *kolektivní ideje* (*Völkergedanken*) charakterizující příslušné lokální společenství. Konfigurace kolektivních idejí je podmíněna především environmentálními vlivy, jejichž souhrn nazval „geografickou provincií“. Kromě přírodních faktorů podléhá výstavba kolektivních idejí rovněž historickému procesu. Důkladné srovnání všech světových kultur by mělo umožnit uchopit – navzdory jejich zdánlivě nekonečné vnější proměnlivosti – „monotónní substrát identických elementárních idejí“. Bastianovo pojetí kolektivních idejí (*Völkergedanken*) jej sblížilo s učením o národní povaze (*Nationalcharakter*) Wilhelma von Humboldta a pojmem *Volksgeist*, který razili německý filozof a psycholog Moritz Lazarus (1824–1903) a německý filozof a filolog Heymann Steinthal (1823–1899). Životním projektem Adolfa Bastiana byl ambiciózní dokumentární výzkum (*Gedankenstatistik*), směřující k statistickému souhrnu světových kulturních idejí ve všech jejich historických a zeměpisných realizacích.

Adolf Bastian náležel jako důsledný stoupenec induktivně empirických metod k odpůrcům evolucionistické antropologie a společně s Rudolfem Virchowem se v Německu rozhodujícím způsobem podílel na vytlačení darwinismu a rasové teorie na okraj akademického diskurzu. V sedmdesátých letech 19. století vedl Adolf Bastian polemiku s Ernstem Haeckelem, který se domníval, že se soudobé lidské rasy vyvinuly z různých druhů primátů. Bastian rovněž odmítal etnocentrismus unilineárního evolucionismu a členění lidských populací na „civilizované“ a „divošské“. Z díla: *Der Völkergedanke im Aufbau einer Wissenschaft vom Menschen* (Myšlenky národů v ustavení vědy o člověku, 1881).

Bateson, Gregory (9. 5. 1904, Grantchester, Anglie – 4. 7. 1980, San Francisco, USA), britský antropolog, zoolog, psychiatr, jazykovědec a spisovatel; syn významného genetika Williama Batesona (1861–1926). Bateson studoval zoologii na univerzitě v Cambridgi, kde získal titul bakaláře (1925). Poté uskutečnil expedici na Galapágy a pod vedením Alfreda Corta Haddona začal studovat v Cambridgi antropologii; doktorátu v tomto oboru však nikdy

nedosáhl. Realizoval terénní výzkum mezi Bainingy a Sulky v Nové Británii (1927–1928) a mezi Iatmuly na Nové Guineji (1929–1930). Krátce působil na univerzitě v Sydney (kde byl jeho nadřízeným Alfred Reginald Radcliffe-Brown), na Chicagské univerzitě a v letech 1931 až 1937 na univerzitě v Cambridgi. V roce 1936 Bateson uveřejnil knihu *Naven* těžící z etnografické práce na Nové Guineji, v níž formuloval teorii *schizmogeneze* (*schismogenesis*), kterou později rozvinul především v psychiatrii a kybernetice. V letech 1937 až 1938 prováděl se svojí manželkou Margaret Meadovou terénní výzkum na Bali; výsledná monografie *Balinese Character: A Photographic Analysis* (Baliský charakter: Fotografická analýza, 1942) je pokládána za průkopnické dílo vizuální antropologie. V polovině čtyřicátých let 20. století Gregory Bateson přednášel na Kolumbijské univerzitě, New School of Social Research a Harvardově univerzitě a v rámci svého zaměstnání pro United States Office of Strategic Services in Southeast Asia pobýval v Číně, Barmě (dnes Myanmarský svaz), Indii a na Šrí Lance. Po roce 1948 se věnoval psychiatrii a s psychologem Jürgenem Rüschem vydal knihu *Communication: The Social Matrix of Psychiatry* (Komunikace: Sociální matrix psychiatrie, 1951). S Warrenem McCullochem, Gordonem Paskem, Rossem Ashbym a Norbertem Wienerem se podílel na teorii kybernetiky. V druhé polovině padesátých let se Bateson začal zabývat komunikací a procesem učení u zvířat, především kytovců a hlavonožců. V letech 1963 až 1964 pracoval v Communications Research Institute na Panenských ostrovech a v letech 1964 až 1972 byl vedoucím biologického oddělení Oceánského institutu ve Waimanalo na Havaji.

V poslední dekádě svého života se pokoušel na podkladě kybernetiky a systémové teorie nastínit obrysy univerzální biologické vědy, která by postihovala rozmanité podoby života na naší planetě včetně člověka a jeho kultury, a analyzovat zásadní epistemologické omyly západní civilizace, jež vedou k destrukci přírodního prostředí. Z tohoto období pocházejí jeho dvě nejvýznamnější práce: *Steps to an Ecology of Mind* (Kroky k ekologii mysli, 1972), sborník článků a přednášek, který mapuje prakticky všechny oblasti, jimiž se Bateson zabýval, a *Mind and Nature: A Necessary Unity* (1979, česky: *Mysl & příroda: Nezbytná jednota*. Praha: Malvern, 2006), dílo, v němž Bateson vyjádřil své přesvědčení, že myšlení a biologická evoluce jsou jakožto systémové procesy téže povahy.

Bateson, William (8. 8. 1861, Whitby, Anglie – 8. 2. 1926, Merton, Anglie), britský genetik. Zavedl mendelovskou genetiku do anglicky mluvících zemí. Začátkem 20. století obhájil mendelovskou genetiku proti tehdejším názorům biometriků a Charlese (Karla) Pearsona a Waltera Franka Raphaela Weldona (1860–1906), kteří pochybovali o obecné platnosti Mendelových principů dědičnosti.

V roce 1905 navrhl Bateson název pro nově vzniklou vědu, genetika, a poprvé byl tento termín použit na 3. mezinárodní genetické konferenci v Londýně v roce 1906. Bateson spolu s Reginaldem Punnettem založil v roce 1910 *Journal of Genetics*. Jeho syn Gregory Bateson byl antropolog.

Baudrillard, Jean (29. 7. 1929, Remeš, Francie – 6. 3. 2007, Paříž, Francie), francouzský filozof, sociolog, teoretik kultury a postmoderního fatalismu. Studium germanistiky absolvoval na pařížské Sorbonně. Na přelomu 50. a 60. let vyučoval na lyceu jako profesor německého jazyka. Do francouzštiny přeložil několik publikací německých spisovatelů – Bertolta Brechta (1898–1956), Petera Weisse (1916–1982) nebo německého etnologa Wilhelma Emila Mühlmana (1904–1988). Podílel se také na překladu *Die Deutsche Ideologie* (Německá ideologie) německých filozofů Karla Marxe (1818–1883) a Friedricha Engelse (1820–1895). V letech 1962–1963 přispíval esejemi o literatuře do časopisu *Les Temps modernes*. Další své články Baudrillard publikoval v průběhu 60. let také v deníku *Le Monde*. Na pařížské univerzitě Nanterre (L'Université Paris X Nanterre) začal působit v roce 1966 jako asistent francouzského sociologa a filozofa Henriho Lefebvra (1901–1991). Zároveň se věnoval studiu filozofie, sociologie a jiných vědních oborů. Disertační práci

obhájil v roce 1968 a v témže roce převzal vedení katedry sociologie na univerzitě Nanterre, kde setrval do roku 1987. Ve své profesní dráze pokračoval do roku 1990 na pařížské univerzitě Dauphine (L'Université Paris IX Dauphine). Až do své smrti vedl jako profesor médií a kultury letní kurz na European Graduate School (EGS) ve švýcarském Saas-Fee. Habilitoval se spisem *L'autre par lui-même* (Jiné jako stejné, 1987).

Počátek Baudrillardovy tvorby, který byl ovlivněn strukturalismem a inspirován teorií znaků, lze charakterizovat snahou o kritickou interpretaci klasického marxismu. Ovlivnila jej zejména filozofická díla Karla Marxe a Friedricha Engelse, sémiologie francouzského literárního teoretika a sémiotika Rolanda Barthesa (1915–1980) a lingvistické teorie švýcarského jazykovědce Ferdinanda de Saussurea (1857–1913). V publikované disertační práci *Le système des objets: La consommation des signes* (Systém předmětů: Konzumace znaků, 1968) se snažil postihnout strukturu organizace spotřebních předmětů v každodenním životě moderní společnosti a proměny vztahu subjektu k těmto předmětům. Podle Baudrillarda spotřební předměty získaly rovnocenný status jako lidé, neboť se staly podobně funkcionálními a racionálními. Svěbytnou kombinaci strukturální metody, marxistické kritiky a sémiologické teorie znaků uplatnil také v publikaci *La société de consommation: Ses mythes et ses structures* (Konzumní společnost: Mýty a struktury, 1970). Jeden z nejvýznamnějších oddílů této knihy je věnován analýze řádu konzumace a absence diference a jedinečnosti na základě reprodukce abstraktních modelů, jejichž původ tkví v reklamě a masových médiích. Reklamu nahlížel jako součást jednotlivých sfér sociálního řádu, ospravedlnění existence jednotlivých komponent společnosti a zároveň jako nástroj svádění a předání sdělení na úrovni znaku. Zboží, objekty a věci si prostřednictvím reklamy hledají svého kupce. Konzum je výsledkem manipulace se znaky a jeho příčina spočívá v nezrušitelné nedostatečnosti reality. Marxistickou kritiku politické ekonomie předložil v díle *Pour une critique de l'économie politique du signe* (Ke kritice politické ekonomie znaku, 1972). Zde, inspirován dílem britského antropologa Bronislawa Kaspera Malinowského (1884–1942), vymezil dva řády předmětů v tradičních symbolických kulturách – předměty symbolické směny (symbolická směnná hodnota) a předměty sloužící k obživě (užitná hodnota). Podle Baudrillarda přetrvávala v současných společnostech symbolická směnná hodnota ve formě manipulace, kumulace a konzumace předmětů. V této souvislosti uskutečnil inverzi znakových komponent *signifiant* (označující) a *signifié* (označované) na základě formy (symbolická směnná hodnota: označující), jež využívá obsah (užitná hodnota: označované). Signifiant zde vystupuje pouze jako prostředek a odraz znaku, který je na signifié závislý. Kritika marxismu, které se věnoval v publikaci *Le miroir de la production ou l'illusion critique du matérialisme historique* (Zrcadlo produkce aneb iluzivní kritika historického materialismu, 1973), vyústila v jeho zamítnutí.

V Baudrillardově tvorbě se od druhé poloviny 70. let 20. století staly významným předmětem analýzy provokativní a ambivalentní pojmy simulace, hyperrealita, simulakrum, imploze, mizení reality, virtuální realita a reverzibilita. Tyto pojmy byly ústředními tématy prací *De la séduction* (O svádění, 1979), *Simulacres et simulation* (Simulakra a simulace, 1981) a *Les Stratégies fatales* (Fatální strategie, 1983). Dějinný model simulace předložil v díle *L'échange symbolique et la mort* (Symbolická směna a smrt, 1976) a dále rozpracoval v publikaci *La transparence du mal: Essai sur les phénomènes extrêmes* (Transparence zla: Esej o extrémních fenoménech, 1990). Ve filozofickém cestopise *Amériques* (Amerika, 1986) rozvinul téma simulace, hyperreality, konzumu a svádění v kontextu projektivní etnologie – popisem a výzkumem „těch druhých“. V roli etnografa Baudrillard vnímá americký život a kulturu, jež označil za dědice pouště (metafora kamenné monotonie měst, prázdnoty a radikální nahoty). Amerika představuje mystickou banalitu, sen, velikost a uskutečněnou utopii, která se vyznačuje nepřítomností kultury a původu. Baudrillard postavil do vzájemné opozice evropské a americké vnímání skutečnosti. Podle jeho názoru je americké vnímání

skutečnosti založeno na budování skutečnosti z idejí, zatímco evropské vnímání skutečnosti spočívá v transformaci skutečnosti na ideje nebo na ideologie. Ve studii *La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu* (Válka v zálivu se nekonala, 1991) doložil primární podíl masových médií, zejména televize, na tvorbě a šíření simulací interpretujících průběh první války v Perském zálivu. Kritiku tradičních pojmových konstrukcí v kontextu chápání dějin a jejich vztahu ke konečnosti uskutečnil v knize *L'Illusion de la fin ou la grève des événements* (Iluze konce aneb stávka událostí, 1992). V publikaci *Le Crime parfait* (Dokonalý zločin, 1995) se věnoval otázce dokonalého zločinu, který spočívá v absenci stop. Baudrillard je přesvědčen, že s uměle vytvořeným prostředím jsme natolik spjati, že nevnímáme jeho imaginárnost, iluzivnost a dokonale reálnou lživost. Mezi další významná Baudrillardova díla patří *Le Complot de l'art* (Komplot umění, 1997), *L'Échange impossible* (Nemožná směna, 1999), *Sur la photographie* (O fotografii, 1999), *Pataphysique* (Patafyzika, 2002), *L'Esprit du terrorisme* (Duch terorismu, 2002), *Au royaume des aveugles* (V království slepců, 2002).

Bauman, Zygmunt (19. 11. 1925, Poznaň, Polsko), britský sociolog a filozof polského (židovského) původu; od roku 1968 v emigraci, emeritní profesor univerzity v Leedsu. Proslul analýzami vztahů modernity, holocaustu a postmoderního konzumerismu. Jeho raná tvorba byla ovlivněna marxismem a zaměřovala se na sociální stratifikaci a pracovní hnutí, později se Baumanovy práce staly více teoretickými, historicky zaměřenými a na konci intelektuálního vývoje se pokoušely o zachycení globální dimenze.

V knize *Thinking Sociologically: An Introduction for Everyone* (Myslet sociologicky: Úvod pro každého, 1990, česky: *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996) Bauman uvádí, že předsudky, které jsou vyústěním nepřátelství, nedůvěry a agresivity, nepřipouštějí, že „nepřítel“ má nějakou ctnost a jsou spojeny s tendencí zveličovat skutečné i imaginární neřesti. Sklon k předpojatosti, která se projevuje v rasistických či xenofobních postojích, vykazují lidé s autoritářskou osobností, to znamená lidé, kteří těžce nesou odchylky od přísných pravidel chování. Zároveň sklon k přistoupení na ideu ostrých hranic mezi vlastní a cizí skupinou má úzký vztah k pocitu nejistoty. Do kontextu s cizinci dává Bauman sociologické pojmy „my“ a „oni“, rozdíl mezi „vlastní skupinou“ (*in-group*) a „cizí skupinou“ (*out-group*). Tyto kategorie mají smysl jen společně, ve vzájemné opozici. Cizinci nepatří ani k „nám“ ani k „nim“, nejsou ani přátelé ani nepřátelé, proto v nás vyvolávají zmatek a obavy, nevíme, kam je zařadit a co od nich očekávat. „Cizinci“ popírají jakékoli společenské rozdělení, hranice, které je střeží, a tudíž i přehlednost sociálního světa. Odporují „přirozenému“ charakteru protikladů a poukazují na jejich svévolnost a křehkost, na imaginární dělicí čáry. Cizinec nemůže být prostě neznámým člověkem – tedy člověkem, kterého dobře neznáme nebo o něm nevíme. Významný rys cizinců spočívá v paradoxní skutečnosti, že jsou známí. Aby člověk mohl být označen za cizince, musí být o něm známa řada věcí.

Podle Baumana jsou všichni lidé osloveni či zasaženi globalizací. Současný globalizovaný svět stratifikuje na základě kritéria mobility. Jedinec patří buď k tzv. „globálům“, pro které globalizace znamená realizaci ideálů svobody a kteří stojí na vrcholu hierarchie globálního světa, nebo k tzv. „lokálům“, které proces globalizace nutí opustit lokální komunity, aniž by byli údajně někde vítáni. Globálové představují turisty, pro které hranice přestávají platit, lokálové tuláky, pro které jsou vymyšleny nové a důmyslnější zátarasny k omezení pohybu. Globálové cestují legálně, pohodlně a rádi, cestování souvisí s potvrzením jejich statusu globálů, jsou vítáni, ale zároveň unikají od důsledků, které jejich celoplanetární pohyb v každé oblasti zanechá, spouští řetězec příčin, které stojí za nesnesitelností života v lokalitě. Lokálové jsou nuceni cestovat, protože jejich svět přestal existovat, cestují nepohodlně, ilegálně, nikdo je nevíta a nemají-li štěstí, jsou deportováni zpět do oblasti, z níž vyšli. Bauman se proto domnívá, že globalizace představuje ambivalentní proces. Pro některé

znamená nezávislost na teritoriálních omezeních, pro jiné erozi základů jejich lokality a problémy se ztotožněním se s vlastní komunitou.

Tato nová diferenciací se čím dál tím více promítá do strukturace sociálního prostoru. Globální rozhodují, lokální pocítují důsledky jejich rozhodnutí. Zakouší důsledky příčin, které nejsou schopni kontrolovat. Jejich politické instituce ztratily schopnost řešit problémy sužující jejich teritorium, protože moc leží mimo jejich rámec – v globalizovaném světě je vzdálena od politiky a politika od ní. Vznikla situace, v níž jsou lokální odsouzeni k tomu, aby volili individuální strategie řešení svých potíží i za cenu toho, že nejsou schopni přesně určit původce potíží a kontrolovat širší souvislosti řešení, jež mohou přinést nové problémy hrozivějšího charakteru.

V roce 1992 obdržel Zygmunt Bauman European Amalfi Prize for Sociology and Social Science a v roce 1998 Theodor W. Adorno Award of the City of Frankfurt. Z díla: *Modernity and the Holocaust* (1989, česky: *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003), *Intimations of Postmodernity* (1992, česky: *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995), *Globalization: The Human Consequences* (1998, česky: *Globalizace: Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999), *Liquid Modernity* (2000, česky: *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002).

Baur, Erwin (16. 4. 1875, Inchenheim [dnes část Neuriedu], Německo – 2. 12. 1933, Berlín, Německo), německý botanik, lékař a genetik; jeden z tvůrců nacistické antropologie. Spolu s Eugenem Fischerem a Fritzem Lenzem publikoval *Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene* (Základy nauky o dědičnosti člověka a rasová hygiena, 1921). V roce 1921 Baur spolu s Carlem Corrensem a Richardem Goldschmidtem založil Deutsche Gesellschaft für Vererbungswissenschaft (Německá společnost pro vědu o dědičnosti). V roce 1927 se spolu s Carlem Corrensem, Eugenem Fischerem, Richardem Goldschmidtem a Ernstem Rüdinem podílel na založení Kaiser-Wilhelm-Institutes für Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenik (Ústav císaře Viléma pro antropologii, lidskou dědičnost a eugeniku) na berlínské univerzitě, který se stal (po Baurově smrti) v období nacismu centrem rasistické antropologie. (Petr Bureš, Jaroslav Malina)

Beda Venerabilis (Ctihodný, 672/673, u Wearmouthu, Anglie – 27. 5. 735, klášter Jarrow, Anglie), anglosaský mnich, překladatel, učenec a básník; jeden z tvůrců středověké vzdělanosti, který je kvůli svým etnografickým a historickým spisům řazen mezi zakladatele tzv. biblické antropologie. Většinu produktivního života pravděpodobně strávil v Northumbrii v kláštorech sv. Petra a sv. Pavla ve Wearmouth-Jarrow v dnešní severní Anglii. Místní knihovna tehdy obsahovala několik set knih a byla zdaleka největší na Britských ostrovech. Již za svého života byl znám jako polyhistor a díky dvaceti čtyřem svazkům spisu *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (česky: *Církevní dějiny národa Anglů*. Praha: Argo, 2008) získal i titul „otec anglické historiografie“.

Beda Venerabilis je jediným Angličanem, jehož umístil Dante do *Ráje* (X, 130), a který byl oficiálně vyhlášen za Učitele Církve (1899). Historik vědy George Sarton nazval osmé století „věkem Bedy“ s ohledem na obrovský vliv, který si ve své době Beda svou učeností a autoritou získal.

Bělka, Luboš (31. 3. 1958, Vimperk), český religionista; docent Ústavu religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Vystudoval Filozofickou a Přírodovědeckou fakultu brněnské univerzity, obory filozofie a obecná biologie. Zabývá se otázkami obnovy náboženského života v jihovýchodní Sibiři, konkrétně burjatským buddhismem, jeho dějinami a současným stavem. Další oblast jeho odborného zájmu představuje vztah křesťanských náboženských směrů, zvláště fundamentalistických, k teorii evoluce („vědecký“ kreacionismus). Odborné i vědecko-naučné práce publikoval doma i v zahraničí (Estonsko, Francie, Itálie, Polsko, Rusko, Slovensko, USA, Velká Británie aj.).

Působil na University of Vermont, Burlington, Vermont, USA (2004–2005) a na Vídeňské univerzitě (2006).

Je autorem monografií *Tibetský buddhismus v Burjatsku* (2001), *Buddhistická eschatologie: Šambhalský mýtus* (2004) a spolueditorem sborníků *Normativní a žité náboženství* (1999, s Milanem Kováčem) a *Náboženství a tělo* (2006, s Ivou Doležalovou a Eleonórou Hamar). Kontakt: Doc. PhDr. Luboš Bělka, CSc., Ústav religionistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arne Nováka 1, 602 00 Brno, e-mail: belka@phil.muni.cz.

Bell, Daniel (10. 5. 1919, New York City, New York, USA), americký sociolog a publicista. Ve 30. a 40. letech se aktivně podílel na levicovém hnutí, v poslední době patří k představitelům neokonzervatismu. Jako jeden z prvních zdůvodnil a rozvinul koncepci postindustriální společnosti v souvislosti s novou úlohou vědy, informací a vědění. Z díla: *The End of Ideology* (Konec ideologie, 1960), *The Coming of Post-Industrial Society* (Příchod postindustriální společnosti, 1973).

Bělohradský, Václav (17. 1. 1944, Praha), český politolog, filozof a sociolog. V roce 1970 emigroval do Itálie, kde je od roku 1973 profesorem sociologie vědění na univerzitách v Janově a v Terstu, od roku 1990 je hostujícím profesorem Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se zejména problematikou krize legitimity a napětím mezi legitimitou (osobní zkušenost) a legalitou (aparát, instituce). Filozoficky interpretoval politický disent. Snaží se definovat paralelní polis a disidentskou kulturu jako rozhodující fenomény 20. století. Autor mnoha studií, esejů a článků v odborných časopisech, týdenících a denících i knih (*Přirozený svět jako politický problém*, 1984, 1991, *Kapitalismus a občanské ctnosti*, 1992). (Jaroslav Malina)

Belon, Pierre (1517, Souletière, Francie – 1564, Paříž, Francie), francouzský zoolog, etnograf a cestovatel. V diplomatických službách kardinála de Tournon procestoval v letech 1546–1549 Evropu, ostrovy Středozemního moře, Blízký východ a Egypt; byl jedním z prvních Evropanů, jenž vstoupil do nitra Velké pyramidy; své poznatky z této dlouhé cesty shrnul v díle *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays estranges* (Pozorování různých zvláštností a pamětihodností nalezených v Řecku, Asii, Judei, Egyptě, Arábii a dalších cizích zemích, 1553).

Vedle tohoto cestopisného díla napsal také přírodovědné spisy o rybách a o ptácích. V díle *Histoire de la nature des oyseaux, avec leurs descriptions et naïfs portraits, retirez du naturel, écrite en sept livres* (Přírodopis ptáků s vyobrazením podle skutečnosti v sedmi knihách) z roku 1555 si jako jeden z prvních všímá analogií mezi kostrou ptáků a kostrou lidskou; je proto pokládán za zakladatele srovnávací anatomie.

Benedictová, Ruth Fulton (5. 6. 1887, Norwich, New York, USA – 17. 9. 1948, New York City, USA), americká kulturní antropoložka; představitelka konfiguracionismu. Studovala literaturu a poezii na Vassar College; po roce 1909 pracovala jako učitelka a věnovala se sociální práci. Její první významnější prací byla kniha o anglické spisovatelce a bojovnici za ženská práva Mary Wollstonecraftové (1759–1797). V roce 1919 zahájila Benedictová studia antropologie na New School for Social Research v New Yorku, kde k jejím učitelům náleželi Alexander Goldenweiser a Elsie Clews Parsonsová. Od roku 1921 psala pod vedením Franze Boase na Kolumbijské univerzitě disertační práci na téma *The Concept of the Guardian Spirit in North America* (Pojetí ochranného ducha v Severní Americe). Působila jako asistentka Franze Boase a v letech 1922 až 1926 prováděla terénní výzkum indiánských kmenů Zuñi (Zuniové), Serrano, Cochiti a Pima, žijících na jihozápadě Spojených států amerických. V roce 1931 byla jmenována na Katedře antropologie Kolumbijské univerzity odbornou asistentkou a roku 1948, krátce před svou smrtí, řádnou profesorkou. V roce 1939 byla zvolena viceprezidentkou a o sedm let později prezidentkou Americké antropologické asociace.

Kniha Ruth Benedictové *Patterns of Culture* (1934, česky: *Kulturní vzorce*. Praha: Argo, 1999) je pokládána za pravděpodobně nejtčenější antropologickou studii anglosaského světa. Benedictová prohloubila a radikalizovala ideu sociálního relativismu, kterou v americké antropologiirazil Franz Boas. Zdůraznila, že normy v různých kulturách představují široké rozpětí, které se vymyká morálně etickému hodnocení. Propracovala koncept integrovanosti kultury a zabývala se vlivem kulturních vzorců na chování jedinců: Každý jedinec nese charakteristiku obecných kulturních rysů a jedná podle kulturních vzorců své společnosti. Kultury jsou svojí povahou analogické lidským osobnostem, to znamená, že každá kultura je koherentní, komplexní a jedinečná entita, jejíž vysoce strukturované vnitřní vztahy vytvářejí množství významových rovin. Velkým zdrojem inspirace byla pro ni kniha Oswalda Spenglera *Der Untergang des Abendlandes* (Zánik Západu, 1918–1922). Spengler rozlišil dvě kontrastní osudové ideje – psychické konfigurace západních dějin: apollinskou klasického světa a faustovskou světa moderního. Apollinský člověk žil v uspořádaném kosmu, který harmonicky korespondoval se stavem jeho duše. Naproti tomu pro faustovského člověka moderní éry toužícího po nekonečnu je konflikt podstatou a smyslem existence. Relevantnost Spenglerovy teze se Ruth Benedictová pokusila prokázat na příkladu několika domorodých kultur. Vycházela přitom především z vlastního terénního výzkumu Pueblanů (Zuniů a Hopiů) obývajících pouštní oblasti jihozápadu Spojených států amerických, Boasových poznatků o indiánských kmenech severozápadního pobřeží Pacifiku (především Kwakiutlů) a z výzkumu Dobuanů žijících na ostrově východně od Nové Guineji, který prováděl novozélandský antropolog Reo Franklin Fortune (1903–1979). Základní rozdíl mezi kulturou a psychologickými dispozicemi severoamerických Pueblanů a Kwakiutlů se Ruth Benedictová pokusila uchopit prostřednictvím pojmů apollinský a dionýský, které použil Friedrich Nietzsche ve spise *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (Zrození tragédie z ducha hudby, 1872, česky: *Zrození tragedie*. Praha: A. Srdce, 1923 [1. vydání], *Zrození tragédie z ducha hudby*. Praha: Gryf, 1993). V průběhu druhé světové války Ruth Benedictová pracovala v Office of War Information ve Washingtonu, kde se věnovala „studiu kultur na dálku“ (*studying culture at a distance*). Postupně se zabývala Rumunskem, Holandskem, Německem a Thajskem.

Největší proslulosti dosáhl její rozbor japonské civilizace shrnutý v knize *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture* (Chryzantéma a meč: Vzorce japonské kultury, 1946) představující originální pokus uplatnit konfiguracionistický model při výkladu kolektivní povahy moderního národa; použila zde koncept „kultura hanby“ (viz hadži).

Beneš, Jan (6. 5. 1935, Hradečná – 2. 11. 1998, Brno), český antropolog; profesor a vedoucí Katedry antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně (1993–1998). Po absolvování gymnázia ve Znojmě vystudoval v letech 1956 až 1961 biologii na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně, doktorát a kandidaturu věd získal na Univerzitě Karlově v Praze v roce 1968. V letech 1961–1990 působil jako asistent a odborný asistent na Oddělení antropologie Katedry zoologie a antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Teprve v roce 1991 mu byla umožněna habilitace (habilitační práce: *Homo sapiens sapiens: Hominizace ve světle biologických, behaviorálních a sociokulturních adaptací*), v roce 1992 byl jmenován profesorem antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity a v roce 1993 získal vědeckou hodnost DrSc. Stal se postupně proděkanem Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, členem vědeckých rad fakulty i univerzity, místopředsdou Správní rady Nadace Universitas Masarykiana, zástupcem šéfredaktora *Univerzitních novin*, členem redakční rady mezinárodního časopisu *Anthropologie*, místopředsdou brněnské pobočky České společnosti antropologické, dlouholetým koordinátorem programů Tempus a Socrates na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity.

V rámci své rozsáhlé pedagogické, vědecko-výzkumné i společenské činnosti snad největší úsilí věnoval znovuoobnovení samostatné Katedry antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně, což se mu podařilo v roce 1993. Po ustavení katedry v uvedeném roce byl jmenován jejím vedoucím. Se svými spolupracovníky Jaroslavem Malinou a Vladimírem Novotným akreditoval magisterské a doktorské studium a založil samostatný obor antropologie, orientovaný podle „sukovské tradice“ i podle nových idejí, zejména anglo-americké antropologie, na antropologii celostní – bio-socio-kulturní, k čemuž jej, kromě zmíněného, inspirovaly jeho pobyty na Harvardově univerzitě v USA (1990) a Cambridgeské univerzitě ve Velké Británii (1992). Přednášel studentům specializace antropologie i biologům o evoluci a ekologii člověka, o evolučních teoriích a učil je metodice studia variability současné populace. Byl sice školením i svým vědecko-pedagogickým zaměřením biologickým antropologem, ale zároveň přesvědčeným stoupencem celostního zkoumání člověka v sepětí biologické a sociokulturní antropologie, jak to vyplývalo ze „sukovské tradice“, z jeho znalostí moderní světové antropologie (již v 70. letech budily výsledky jeho práce uznání zahraničních antropologů) i z diskusí, které v hloubi předlistopadových časů vedl se svým kolegou archeologem a sociokulturním antropologem Jaroslavem Malinou.

Ve vědecké práci se zaměřil zejména na studium živé populace. Velkým přínosem byly jeho studie variability a adaptability národnostních menšin v Evropě, zejména Cikánů (Romů) a dále vietnamských studentů. V rámci Mezinárodního biologického programu se podílel na rozsáhlém výzkumu tělesné charakteristiky průmyslové populace v Československu. Věnoval se též výzkumu dvojčat a dermatoglyfice. V posledním období se zabýval ekologií člověka a řešil bioekologické a kulturní otázky spojené s evolucí *Homo sapiens sapiens*. O těchto tématech publikoval kolem dvou set studií v našich a zahraničních časopisech a několik knih – *Homo sapiens sapiens: Hominizace ve světle biologických, behaviorálních a sociokulturních adaptací* (1990), *Člověk* (1994). Věnoval se též vědecko-naučné literatuře a beletrii – *Tajemství pana Dawsona* (1975), *Opředení mocným kouzlem* (1984). Nejlepším dokladem Benešova interdisciplinárního rozvažování je jeho opus magnum *Člověk*, za nějž obdržel prestižní Cenu Josefa Hlávky za rok 1995 udělenou společně Nadací Český literární fond a Nadací „Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových“; v témže roce získal i Cenu Nadace Universitas Masarykiana jako „ocenění invenčního díla v oblasti vědy, umění a kultury, které otevřelo nové prostory, přispělo k vytváření inspirujících vazeb mezi různými vědeckými disciplínami i mezi vědou a uměním a přitažlivě zprostředkovalo poznání široké veřejnosti“.

Bentham, Jeremy (15. 2. 1748, Houndsditch, Londýn, Anglie – 6. 6. 1832, Londýn, Anglie), anglický právník a filozof, zakladatel utilitarismu. Zastával názor, že cílem lidského snažení je štěstí a za základní měřítko mravního postoje považoval užitečnost skutků. Utrpení a radost, jež jsou součástí lidské přirozenosti, chtěl vyvážit tak, aby bylo dosaženo co nejvyššího štěstí pro co nejvíce lidí. Tato teoretická koncepce měla pro Benthama velký prakticko-politický potenciál z hlediska radikálních reforem existujících společenských institucí, což demonstroval zejména svým návrhem kruhové věznice nového typu, tzv. *Panopticonu*, popsaném ve stejnojmenném eseji. Ve věznici bude mít dozorce sídlící v důmyslně postaveném příbytku ve středu budovy maximální přehled o věznicích, aniž by tito věděli, že jsou sledováni, případně odposloucháváni. Zároveň se zlepší hygienická situace a celkově bude toto řešení výhodné (mimo jiné finančně) pro celou společnost. V eseji Bentham také naznačil, že podobným způsobem by bylo žádoucí přestavět i školy, nemocnice a další veřejná zařízení. Model Panopticonu interpretoval ve 20. století Michel Foucault jako předobraz moderní společnosti, v níž je disciplinující moc v hierarchických institucích rozptýlená a „neviditelná“.

Bergson, Henri (18. 10. 1859, Paříž, Francie – 4. 1. 1941, Paříž, Francie), francouzský filozof; představitel intuitivismu a tvůrce vitalismu; laureát Nobelovy ceny za literaturu

(1927). Byl odpůrcem mechanistického výkladu života a kritikem exaktních věd včetně evolučních teorií Charlese Darwina a Herberta Spencera.

Tvořivý proces světa je podle Bergsona veden „životním rozmachem“ (*élan vital*), jehož strukturu tvoří „trvání“ (*durée*), subjektivně prožívaný čas. Svým dílem ovlivnil estetiku, literární kritiku a další vědy, ale i některé umělecké disciplíny, zejména literaturu (Marcel Proust, James Joyce aj.). Z díla: *L'évolution créatrice* (1907, česky: *Vývoj tvořivý*. Praha: Laichter, 1919). (Jaroslav Malina)

Berkeley, George (12. 3. 1685, Thomastown, Irsko – 14. 1. 1753, Oxford, Anglie), irský osvícenský filozof a teolog; představitel empirismu. Vycházel ze své ideje *Esse est percipi* („Být je být vnímán“), popírající absolutně platnou existenci (nemyslicích) věcí. Aby vůbec něco mohlo existovat, musí to být vnímáno námi, popřípadě Bohem jako poslední instancí (*Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* [Pojednání o základech lidského poznání], 1710, česky: *Pojednání o základech lidského poznání, kde se zkoumají hlavní příčiny omylu a nesnázi ve vědách, spolu s důvody skepticismu, ateismu a bezbožnosti*. Praha: Laichter, 1938).

Berkeley pouští Johnem Lockem užívané rozlišení primárních a sekundárních kvalit a dospívá k náhledu, že to, co nazýváme světem, je jen myslící duch se svými idejemi. Vzájemné shody idejí různých lidí prožívané jako objektivní nutnost mají původ v Božím řádu, ve faktu, že Bůh spojuje ideje ve všech myslích. Berkeley svým učením významně ovlivnil vznik moderního filozofického idealismu, zejména subjektivního idealismu. Pojednáním *The Analyst: Or a Discourse Addressed to an Infidel Mathematician* (Analytik aneb diskurz určený nevěřícímu matematikovi) z roku 1734 významně zasáhl i do vývoje matematiky. (Jaroslav Malina)

Berlin, Brent (20. 12. 1936, Pampa, Texas, USA), americký antropolog; představitel kognitivní antropologie. Zabýval se srovnávacími výzkumy folktaxonomií v různých kulturách světa, jimiž přispěl k rozvoji etnovědy. Z díla: *Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies* (Etnobiologická klasifikace: Základy kategorizace rostlin a živočichů v tradičních kulturách, 1992).

Berlin, Isaiah (6. 6. 1909, Riga, Lotyšsko – 5. 11. 1997, Oxford, Velká Británie), britský politický filozof a historik idejí lotyšského původu, významný představitel liberalismu ve 20. století. Ve svém nejproslulejším eseji *Two Concepts of Liberty* (1958, česky: *Dva pojmy svobody* [in: Kis, J., ed., *Současná politická filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1997) rozpracoval nyní již klasickou distinkci mezi negativní a pozitivní svobodou (svoboda, pozitivní a negativní), z nichž pouze ta první je podle něj zárukou, že politický režim nesklouzne k totalitním či autoritářským formám.

Bernier, François (1620, Joué-Etiau, Anjou, Francie – 1688, Paříž, Francie), francouzský lékař, filozof a cestovatel; autor první známé klasifikace lidských ras založené na biologické odlišnosti. Vystudoval Collège de Clermont, kde se setkal se Cyranem de Bergerac, Molièrem a Pierrem Gassendim (1592–1655), v jehož službách působil jako sekretář. V roce 1647 navštívil jako doprovod vyslance d'Arpajona Polsko a Německo. Roku 1652 dokončil studia medicíny v Montpellier. V roce 1654 odjel do Sýrie, navštívil Egypt a ve stopách Pierra Malherba (který se vrátil z Indie v roce 1609) a Jeana Baptisty Taverniera dorazil do Indie, na dvůr Velkých Mughalů, kde žil až do roku 1671. Bernier působil osm let jako Aurangzébův osobní lékař. Dopisy, které Bernier zasílal z Indie, veřejně předčítal Jean Chapelaine v domě kancléře Pierra Séguiera (1588–1672), kde Akademie věd pořádala učená shromáždění. Z Bernierovy korespondence čerpali později Charles Augustin Sainte-Beuve (1804–1869) a Victor Pavie (1808–1886).

Pravděpodobně nejvýznamnějším Bernierovým činem bylo získání sbírky *upanišad*, které nechal přeložit ze sanskrtského originálu do perštiny Dar Šikoh, syn šáha Džahána, Aurangzébův bratr a pozdější oběť jeho represí. Vizionář Dar Šikoh byl fascinován

srovnáváním světových náboženství. Převedení upanišad do perštiny bylo dílem panditů, které Dar Šikoh svolal v roce 1656 do Dillí. François Bernier, jenž znal překladatele osobně, získal jednu kopii. Později byla uložena v Paříži v Bibliothèque du Roi, kde ji ve druhé polovině 18. století přeložil do francouzštiny a latiny Abraham Hyacinth Anquetil-Duperron. Bernierovy spisy těžící z indického pobytu zahrnují *Voyage dans les États du Grand Mogol* (Cesta do Států Velkého Mogula, 1668), *Histoire de la dernière révolution des États du Grand Mogol* (Historie poslední revoluce v říši Velkého Mogula, 4 svazky, 1670–1671), *Mémoire sur le quiétisme des Indes* (Pojednání o kvietismu Indů, 1688) a studie *Introduction à la lecture de Confucius* (Úvod do četby Konfucia, 1688). Kompletní vydání Bernierových *Voyages* včetně dvou nejvýznamnějších filozofických dopisů o Indii (Chardinovi z roku 1661 a Chapelainovi z roku 1668) pochází z roku 1699. V dubnu 1684 vydal Bernier anonymně pod názvem *Nouvelle division de la Terre, par les différentes espèces ou races d'hommes qui l'habitent* (Nové rozdělení Země podle druhů neboli ras lidí, které ji obývají) v *Journal des savants* klasifikaci lidstva do čtyř ras, z nichž první obývá Evropu (bez Laponska), západní Asii včetně Indie, severní Afriku a Ameriku (v tomto případě měl určité pochybnosti), druhá subsaharskou Afriku, třetí východní Asii a čtvrtá rasa Laponsko.

Bhabha, Homi K. (1949, Bombaj, Indie), indický literární teoretik a kritik; jeden z nejvýznamnějších představitelů (spolu s Edwardem W. Saidem) tzv. postkoloniálních studií, jeho dílo ovlivnilo též oblast kulturních studií. Jeho odborný život probíhá podobně jako u mnoha intelektuálů z koloniálního prostředí: navštěvoval britské školy v Indii a doktorát získal na Oxfordské univerzitě. Poté působil na řadě předních britských a amerických univerzit. V současnosti přednáší na Harvardské univerzitě anglickou a americkou literaturu a je ředitelem Centra humanitních věd. Přispívá také do časopisu *Public Culture*, kolem něhož jsou sdruženi „postkoloniální“ antropologové (například Arjun Appadurai) a představitelé subalterních studií.

V textech z 90. let 20. století Bhabha metodicky navázal na poststrukturalismus. V eseji *Location of Culture* (Dějiště kultury, 1994) použil metody dekonstrukce literárních textů, v nichž se zaměřil na způsoby šíření nacionálních, kulturních a rasových identit. Mezi analyzovaná literární díla patřily texty koloniální literatury od autorů, jakými byli například anglický spisovatel polského původu Joseph Conrad (1857–1924) a anglický spisovatel a esejista Edward Morgan Forster (1879–1970) nebo autoři spjatí svým původem s třetím světem – například Frantz Fanon (1925–1961), Vidiadhar Surajprasad Naipaul (narozen 1932), Salman Rushdie (narozen 1947) a další. Homi Bhabha sám je kosmopolitním intelektuálem, podobně jako autoři, o nichž pojednává. V interpretaci literárních textů rozvíjí koncepci kulturní hybridity, kterou chápe jako sílu osvobozující od utlačených a utlačujících identit. Zabývá se otázkou exilu, ale také uprchlictví, vysídlení, života na rozhraní kultur a ras a pocitu vykořeněnosti a ztráty lidství. Ve svých dílech je často autobiografický a vychází ze své zkušenosti a z reflexe sebe sama jakožto koloniálního subjektu. V této souvislosti hovoří nejen o kulturní hybriditě, ale také o tzv. třetím prostoru mezi kulturami. Po vzoru analýz Michela Foucaulta (1926–1984) zkoumá diskurzy koloniální moci a její legitimizace prostřednictvím vědění. Tematicky i metodicky se tak přibližuje Edwardu Saidovi (1935–2003). Formálně se ovšem přidržuje více poststrukturalistických metod dekonstrukce a otevřeně navazuje na Jacquese Derridu (1930–2004) a příležitostně též na Jacquese Lacana (1901–1981). Bhabha rozkrývá, jak je na rovině znaků fixován „synchronní esencialismus“, který v encyklopedickém duchu klasifikuje druhé a navzdory diachronnímu vývoji a hře „differance“ tuto klasifikaci opakuje. Detailněji se zaměřuje na genealogii moderní organizace času, prostoru a lidí prostřednictvím vzdělávání a objevitelství, ale také snů, fantazií, mýtů, posedlostí a požadavků a zvýrazňuje politické důsledky těchto stereotypizací. Na druhou stranu očekává od plurality hlasů (multivocality) transformaci politického diskurzu. Jeho eseje se mimo jiné vyznačují vysoce kultivovanou jazykovou stylistikou a jsou po této stránce

ukázkou akademického psaní. Sám autor se však vzpírá estetickým hodnocením svého díla. Vzestup kariéry Homi Bhabhy se ovšem datuje již od 80. let díky editorství sborníku teoretických koncepcí nacionalismu pod názvem *Nation and Narration* (Národy a vyprávění, 1983), známém sloganem „nations are narrations“ – „národy jsou vyprávěními“, v němž se zaměřil na formování nacionálních identit v postkoloniálních státech.

Bilsborough, Alan (6. 12. 1943, Salford, Lancashire, Anglie), anglický paleoantropolog a evoluční antropolog; profesor na University of Durham ve Velké Británii. Více než pětadvacet let působil na University of Cambridge a přes deset let byl vedoucím Katedry antropologie na univerzitě v Durhamu, jež je největší katedrou antropologie v Evropě. Je autorem učebnice *Human Evolution* (Evoluce člověka, 1992). Kromě organizační činnosti se dlouhá léta věnuje paleoantropologii – zejména evoluci raných forem rodu *Homo* a otázkám fylogeneze homininů. Spolupracuje s profesorem Bernardem Woodem (George Washington University, USA) na problematice kraniiální diverzity raných homininů.

Bilý, Boris (4. 5. 1923, Brno – 14. 2. 2004, Tišnov), český stomatolog a dentální antropolog; docent Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Pracoval ve funkci přednosta protetického oddělení 1. Stomatologické kliniky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Vedle odborné a pedagogické činnosti v oboru stomatologie (protetika, implantologie) se aktivně věnoval dentální antropologii u recentních i historických populací.

Zabýval se studiem patologických změn chrupu a žvýkacího aparátu u dětí i dospělých na kostrových pozůstatcích z moravských pohřebišť (13.–17. století), diagnózou a interpretací dentálních onemocnění v paleodemografickém rámci, podílel se na zpracování tabulek pro klasifikaci abraze zubů a spolupracoval s antropologem Emanuele Vlčkem na výzkumech českých králů. Jeho studie významným způsobem přispěly k rozvoji oboru. (Jaroslav Malina)

Binford, Lewis Roberts (21. 11. 1929, Norfolk, Virginia, USA), americký archeolog a antropolog; profesor na univerzitě v Albuquerque a poté v Dallasu. Teoretik a kritik základních archeologických metod a konceptů; zakladatel tzv. nové archeologie. Vedl etnoarcheologické výzkumy v Arktidě a Austrálii a provedl kritickou revizi řady klasických nalezišť, zejména starého paleolitu a středního paleolitu (Ambrona, Čou-kchou-tien, Olduvai, Torralba). Z díla: *An Archaeological Perspective* (Archeologická perspektiva, 1972).

Bingham III, Hiram (19. 11. 1875, Honolulu, Hawaii, USA – 6. 6. 1956, Washington, USA), americký historik, geograf a politik. Podnikl řadu výzkumných expedic zejména do Peru, Venezuely a Kolumbie. V roce 1911 objevil a poté prozkoumal a popsal incké vysokohorské opevněné město Machu Picchu. Z díla: *Machu Picchu: A Citadel of the Incas* (Machu Picchu: Pevnost Inků, 1930), *Lost City of the Incas: The Story of Machu Picchu and Its Builders* (Ztracené město Inků: Příběh Machu Picchu a jeho stavitelů, 1948, česky: *Ztracené město Inků: Příběh Machu Picchu a jeho zakladatelů*. Praha: BB/art, 2006).

Birx, H. James (1. 6. 1941, Canandaigua, New York, USA), americký antropolog; profesor antropologie na Canisius College (Buffalo, New York, USA). Zabývá se zejména historií antropologické teorie a metodologie a otázkami evoluce. Těmto tématům věnoval několik knižních monografií: *Theories of Evolution* (Teorie evoluce, 1984), *Human Evolution* (Lidská evoluce, 1988) aj.; je editorem moderní pětisvazkové encyklopedie obecné antropologie *Encyclopedia of Anthropology*, I–V (Encyklopedie antropologie, I–V, 2006).

Bláha, Pavel (20. 11. 1943, Červený Újezd u Písku), český biologický antropolog; docent Katedry antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, zástupce vedoucího katedry. V letech 1961–1966 studoval na Přírodovědecké fakultě UK v Praze obor biologie a chemie se specializací v antropologii. V roce 1970 získal titul RNDr., v roce 1989 titul CSc. V letech 1995–1996 vedl blokovou výuku fyzické antropologie na Katedře antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kde se v roce 1997 také habilitoval. V období 1968–1974 pracoval jako odborník-antropolog na Kriminologickém ústavu Federálního ministerstva vnitra. V roce 1974 musel odejít pro

údajnou politickou nezpůsobilost (v roce 1991 byl plně mimosoudně rehabilitován). V oboru počal znovu pracovat od roku 1976 do roku 1998 v Ústavu sportovní medicíny Ministerstva zdravotnictví v Praze (původně Oddělení zdravotního zajištění vrcholového sportu a poté Ústavu národního zdraví pro vrcholový sport). Od roku 1994 působí na Katedře antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

V odborné práci se zabývá především růstovou a vývojovou antropologií, variabilitou české populace a vypracováním podkladů pro vytvoření programů automatického hodnocení antropologických dat. Dvaadvacet let pracoval v oblasti funkční a sportovní antropologie. V letech 1980 až 1988 byl členem Zdravotnické rady Ústředního výboru ČSTV a předsedou komise sportovní antropologie. V této souvislosti organizoval a vedl řadu odborných seminářů a četné antropologické výzkumy zaměřené na vývoj současného člověka (1980, 1985, 1990, 1991, 1995–1996, 1997–1999, 1999–2000, 2001). Hlavním přínosem výše uvedených výzkumů, díky dlouhodobému sledování tělesného rozvoje naší populace širokého věkového rozpětí (od narození do 70 let), bylo vypracování reprezentativních referenčních standard širokého spektra tělesných parametrů, které byly kompletně publikovány. Tyto studie umožňují kvalitně monitorovat tělesný rozvoj a jeho změny – jak jednotlivců, tak celých skupin probandů. Na základě uvedených výzkumů byl vypracován program automatického hodnocení antropologických dat ANTROPO (první verze vytvořená již v roce 1978 byla postupně inovovaná, v současné době je poslední verze 7). Kromě antropologie mají získaná data široké uplatnění například v pediatrii, endokrinologii, plastické chirurgii, stomatologické, obezitologii, výživě, ergonomii atd. Rovněž slouží jako materiál pro srovnání s jinými populacemi. V oblasti sportovní a funkční antropologie se věnoval vypracování optimálních typů tělesné stavby pro jednotlivé druhy sportů nebo herní disciplíny. Od roku 1989 řeší fenomén dětské obezity v integrálním pojetí (z hlediska antropometrického, biochemického, endokrinologického, genetického a klinického). Byl hlavním řešitelem již třetího grantu týkajícího se dětské obezity. Jako člen European Childhood Obesity Group je zapojen do řešení problematiky dětské obezity rovněž na mezinárodním poli. Jeho odbornou činnost prokazuje i aktivní účast na více než deseti výzkumných grantech (ve třech hlavním řešitelem). Kromě problematiky dětské obezity se významně podílel na organizaci a provedení VI. Celostátního výzkumu dětí a mládeže 2001. Je členem deseti našich a zahraničních vědeckých společností. Mimo jiné je koordinátorem EURO BIO (The European Association of University Departments and Faculties of Biology) pro Českou republiku. V letech 1998 až 2005 byl předsedou České společnosti antropologické, tuto funkci vykonává od roku 2008 znovu. V roce 2002 byl zvolen členy European Anthropological Association (EAA) do koncilu EAA za Českou republiku. Od roku 1975 byl předsedou šesti organizačních výborů kongresů a sympozií, a to našich i s mezinárodní účastí (mimo jiné IV. mezinárodní kongresu dr. Aleše Hrdličky v roce 1999 a 12. Workshopu ECOG v roce 2002); v roce 2003 byl prezidentem organizačního výboru „International Anthropological Congress – Anthropology and Society“, věnovaného 60. výročí úmrtí dr. Aleše Hrdličky, který se konal ve dnech 22.–24. května 2003 v Praze; v řadě dalších byl členem organizačních výborů. Pravidelně se aktivně účastní našich a zahraničních vědeckých konferencí, a to nejen antropologických.

Bláhova publikační činnost je rozsáhlá v našem i mezinárodním měřítku. Důraz klade na časné monografické publikování komplexních výsledků provedených výzkumů (13 monografií, vybrané kapitoly v šesti učebních textech, 11 příruček, grafů a tabulek, více než 150 dalších publikací v časopisech a sbornících našich a zahraničních), v polovině z nich je prvním autorem. Za zásluhy o českou antropologii mu byla udělena v roce 1995 Pamětní medaile dr. Aleše Hrdličky. Kontakt: Doc. RNDr. Pavel Bláha, CSc., Katedra antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Viničná 7, 128 44 Praha 2, e-mail: blaha@natur.cuni.cz.

Blažek, Vladimír (21. 1. 1952, Praha), český antropolog; odborný asistent, zástupce vedoucího Katedry antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, titul RNDr. získal v roce 1981, kandidátskou disertační práci obhájil v roce 1983. Po vědecké aspirantuře pracoval v Psychologickém ústavu AV ČR (1978–1991), následně působil v Centru pro studium vysokého školství a na středních a vyšších odborných školách. Od roku 2000 učí na Katedře antropologických a historických věd Fakulty filozofické (dříve Fakulty humanitních studií) Západočeské univerzity v Plzni a externě i na Katedře antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Počáteční období odborné a vědecké činnosti je spojeno jednak se studiem těhotných žen v rámci spolupráce s II. gynekologicko-porodnickou klinikou, jednak s auxologickou problematikou, v jejímž rámci se podílel na rozsáhlém antropometrickém výzkumu českých a slovenských dětí a mládeže. Z tohoto období vznikla monografie *Růst českých a slovenských dětí* (Praha: Academia, 1989), jejímž je spoluautorem. Působení v Psychologickém ústavu AV ČR jej přivedlo k zájmu o problematiku biologických základů chování člověka, respektive etologie člověka a primátů a následně i o evoluci mozku. V této oblasti spočívá těžiště jeho pedagogické a vědecké činnosti. Je spolueditorem například sborníků *Evoluce člověka a antropologie recentních populací* (Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003), *Dějiny, rasa a kultura* (Plzeň: Vlasta Králová, 2005) a *Biologická a sociální dimenze člověka* (Plzeň: Vlasta Králová, 2006) a autorem skript *Základy neurofyzologie a neuroanatomie člověka: Antropologie chování*, 1 (Plzeň: Aleš Čeněk, 2006). Kontakt: RNDr. Vladimír Blažek, CSc., Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 301 25 Plzeň, e-mail: blazek.vladimir@seznam.cz.

Bloch, Iwan (8. 4. 1872, Delmenhorst, Německo – 21. 11. 1922, Berlín, Německo), německý dermatovenerolog a sexuolog; průkopník moderní sexuologie. Věnoval se zejména transkulturnímu studiu prostituce, sexuální morálky a pohlavně přenosných onemocnění.

V monumentálním díle *Das Sexualleben unserer Zeit in seinen Beziehungen zur modernen Kultur* (Sexuální život v naší době ve vztahu k moderní kultuře, 1907) položil základy moderní sexuologie jako vědy a antropologie sexuality. Spolu s Magnusem Hirschfeldem, Albertem Mollem a dalšími lékaři založil v roce 1913 Lékařskou společnost pro sexuologii a eugeniku, první sexuologickou společnost světa, a v roce 1914 začal vydávat tiskový orgán této společnosti – *Zeitschrift für Sexualwissenschaft* (později vycházel pod názvem *Zeitschrift für Sexualwissenschaft und Sexualpolitik*). Z jeho rozsáhlého projektu *Handbuch der gesamten Sexualwissenschaft in Einzeldarstellungen* (Příručka obecné sexuologie v jednotlivých tematických okruzích) byl publikován první a třetí svazek nazvaný *Die Prostitution* (Prostituce, 1912 a 1925). (Jaroslav Malina)

Bloch, Marc (6. 7. 1886, Lyon, Francie – 16. 6. 1944, Paříž, Francie), francouzský historik a spoluzakladatel historiografické školy *Annales*. Pocházel z pařížské židovské rodiny; jeho otec Gustave Bloch (1848–1923) byl proslulým historikem starověku. Marc Bloch vystudoval École normale supérieure a od roku 1919 působil na univerzitě ve Štrasburku. Ve dvacátých letech 20. století se zabýval středověkými rituály spojenými s královským úřadem, především thaumaturgií, vírou ve schopnost léčit dotykem, která byla přisuzována francouzským a anglickým panovníkům. V roce 1929 založili Marc Bloch a Lucien Febvre ve Štrasburku odborné periodikum *Annales d'Histoire Économique et Sociale*; ve třicátých letech se těžiště školy *Annales* přesunulo do Paříže, kde od roku 1946 vycházel časopis *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations* (roku 1994 byl zaveden nový podtitul *Histoire, Sciences Sociales*).

Výrazem nové Blochovy intelektuální orientace byla kniha *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (Původní rysy francouzských zemědělských dějin, 1931), která doložila jeho proměnu z tradičního historika ve stoupence novátorských postojů. V letech 1941 až 1942 napsal knihu *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* (1949, česky:

Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo. Praha: Svoboda, 1967), která měla značný vliv na následující generace francouzských historiků. Základní stavební kameny Blochovy teorie představovaly antropogeografie, marxismus a Durkheimova sociologická škola. Marc Bloch zdůraznil, že uchopení základní struktury společnosti přetrvávající dlouhá historická údobí je důležitější než popis pomíjivých historických událostí. Nejvýznamnějším dílem Marca Blocha, v němž se pokusil v nejucelenější podobě předložit své pojetí „totální historie“, je *La société féodale* (Feudální společnost, 1939). Stal se členem odbojové skupiny Franc-Tireur a vydával podzemní noviny. V roce 1944 byl v Paříži zatčen gestapem, mučen a 16. června téhož roku zastřelen.

Blumenbach, Johann Friedrich (11. 5. 1752, Gotha, Německo – 22. 1. 1840, Göttingen, Německo), německý lékař, antropolog a fyziolog; jeden ze zakladatelů rasové klasifikace (rasa, rasismus, teorie, rasová) lidstva a moderní vědecké antropologie, kterou vymezil jako přírodní nauku o lidských rasách; teprve Edward Burnett Tylor a zejména Franz Boas učinili po více než sto letech z antropologie vědu o kultuře. Blumenbachovým programem bylo začlenit lidskou historii do přírodních dějin. Studia lékařství, která zahájil v Jeně, ukončil na univerzitě v Göttingenu v roce 1775 obhajobou disertační práce *De generis humani varietate nativa liber* (Kniha o přirozené rozmanitosti lidského rodu), jež je pokládána za základní dílo rasového členění lidstva.

Blumenbach rozdělil lidstvo do pěti hlavních „odrodních“: evropské, mongolské, etiopské, americké a malajské. Pojem „kavkazská odrůda“ (*varietas*) vytvořil až v roce 1781. V třetím vydání své studie z roku 1795 nahradil linnéovský termín „odrůda“ pojmem *gens*, který byl do němčiny a do dalších jazyků překládán jako „rasa“. Blumenbach, jenž byl Buffonovým žákem, zastával názor, že jednotlivé rasy se zrodily v důsledku procesu degenerace. Výchozím typem byla kavkazská rasa reprezentovaná soudobými Evropany, jejichž degenerací vznikly rasy etiopská a mongolská. Prostřednictvím jejich opětovného smíšení s rasou kavkazskou se vytvořily dvě „přechodné rasy“, americká a malajská.

Blumenbach dosáhl celoevropské proslulosti a byl zvolen členem řady předních západních vědeckých společností. Jeho nejrozsáhlejším dílem jsou *Decas collectionis suae craniorum diversarum gentium illustrata* a *Nova pentas collectionis suae craniorum diversarum gentium tanquam complementum priorum decadum* (Ilustrované dekády [tj. soubory po deseti buď podle řazení na obrazových tabulích, případně podle jiné klasifikace dotyčné sbírky] lebek různých národů z vlastní sbírky, 1790–1828). Blumenbachovým přítelem byl mimo jiné Johann Wolfgang von Goethe a mezi jeho žáky náležel Alexander von Humboldt.

Boas, Franz (9. 6. 1858, Minden, Německo – 22. 12. 1942, New York, USA), americký antropolog a etnolog německého původu; zakladatel moderních amerických antropologických věd zahrnujících čtyři hlavní dílčí disciplíny (kulturní antropologii, fyzickou antropologii, lingvistickou antropologii a archeologii), představitel difuzionismu a historického partikularismu a jeden z nejvýznamnějších a nejvlivnějších antropologů všech dob.

Franz Boas pocházel ze vzdělané středostavovské židovské rodiny oddané liberálně revolučním myšlenkám roku 1848. Studoval geografii, matematiku a fyziku na univerzitách v Heidelbergu, Bonnu a Kielu. V roce 1881 obhájil disertační práci *Beiträge zur Erkenntnis der Farbe des Wassers* (Příspěvky k poznání barvy vody), která byla silně ovlivněna psychofyzikou Gustava Theodora Fechnera (1801–1887). Na přelomu roku 1882 až 1883 se Boas seznámil v Berlíně s etnologem Adolfem Bastianem a anatomem, antropologem a patologem Rudolfem Virchowem, dvěma tehdejšími nejvýznamnějšími představiteli německého antropologického myšlení. V roce 1883 a 1884 se účastnil expedice do Baffinovy země, kde se mezi Inuity zabýval psychofyzickými výzkumy. Výsledkem ročního pobytu na dalekém severu byla monografie *Baffin Land: Geographische Ergebnisse einer in den Jahren 1883 und 1884 ausgeführten Forschungsreise* (Baffinova země: Geografické poznatky z výzkumné expedice v letech 1883 a 1884, 1885), silně ovlivněná Ratzelovou

antropogeografickou školou. Po návratu z Baffinovy země působil Franz Boas od roku 1885 pod vedením Adolfa Bastiana v berlínském Královském etnografickém muzeu (Königliches Museum für Völkerkunde) a následujícího roku se stal soukromým docentem (Privatdozent) geografie. Svůj příští výzkum hodlal uskutečnit mezi nativními kmeny amerického severozápadního pobřeží Pacifiku, především na území Britské Kolumbie. Vzestup antisemitismu a nevalné akademické vyhlídky jej přiměly přesídlit do Spojených států amerických, kde od ledna 1887 vystřídal různá zaměstnání (editor vědeckého časopisu *Science*, docent psychologie na Clarkově univerzitě, vedoucí antropologické sekce světové výstavy v Chicagu, kurátor v American Museum of Natural History). Roku 1896 se stal asistentem fyzické antropologie na Kolumbijské univerzitě, na níž v roce 1899 obdržel řádnou profesuru. Mezitím vedl polemiku s americkými badateli, kteří navazovali na evolucionistickou antropologii Lewise Henryho Morgana, například s Johnem Wesleyem Powellem (1834–1902) a Otisem Tuftonem Masonem (1838–1908), a realizoval systematický terénní výzkum na americkém Severozápadě především u Cimšjanů, Heilcuků, Kwakiutlů a Tlingitů.

Boas využil první americkou Katedru antropologie na Kolumbijské univerzitě k budování institucionální základny svého pojetí antropologie. Mezi Boasovy žáky náležely osobnosti jako Ruth Benedictová (1887–1948), Ruth Leah Bunzelová (1899–1990), Alexander Goldenweiser (1880–1940), Esther Schiff Goldfranková (1896–1997), Alfred Irving Hallowell (1892–1974), Melville Herskovits (1895–1963), Alfred Kroeber (1876–1960), Ruth Landesová (1908–1991), Alexander Lesser (1902–1985), Robert H. Lowie (1883–1957), Margaret Meadová (1901–1978), Ashley Montagu (1905–1999), Paul Radin (1883–1959), Edward Sapir (1884–1939), Leslie Spier (1893–1961), Gene Weltfishová (1902–1980) a mnozí další, kteří zaujímali v americké antropologii dominantní postavení více než polovinu století.

Boas zdůrazňoval, že hlavní konceptuální nástroje porozumění kultuře spočívají v rekonstrukci historického působení vnějších kulturních vlivů a stanovení psychologických dispozic dané populace, které tyto externí podněty modifikují a přetvářejí v specifickou konfiguraci, jež je v souladu s psychologickou povahou komunity. Tímto způsobem sloučil historický partikularismus s německou etnopsychologickou tradicí, reprezentovanou Wilhelmem von Humboldtem a zakladateli *Völkerpsychologie* Moritzem Lazarusem a Heymannem Steinthalem. Stále diskutována je metodologie Boasovy kritiky rasové teorie a klasifikace vedené z pozic lamarckismu (*Changes in Bodily Form of Descendants of Immigrants* [Změny tělesného vzhledu u potomků imigrantů], 1912) a Franzi Boasovi je často vytýkáno, že v jeho obhajobě sociálního determinismu proti determinismu biologickému, eugenice a rasové ideologii převážila ideologická předpojatost nad odbornými argumenty a vědeckou věrohodností. Boasovy práce zahrnovaly například *The Mind of Primitive Man* (Mysl primitivního člověka, 1911), *Primitive Art* (Primitivní umění, 1927), *Anthropology and Modern Life* (Antropologie a moderní život, 1928), *General Anthropology* (Obecná antropologie, 1938, se spoluautory), *Race, Language and Culture* (Rasa, jazyk a kultura, 1940).

Bodin, Jean (1529 nebo 1530, Angers, Francie – červen 1596, Laon, Francie), francouzský právník, historik, filozof a politický myslitel. Jeho teorie o vlivu geografických a klimatických podmínek (klíma) na lidské zvyky, morální pravidla a instituce představuje spojovací článek mezi středověkým učením o klimatech a novověkými Montesquieuovými tezemi. V roce 1571 vstoupil do služeb vévody z Anjou a v letech 1576 až 1577 se jako delegát Třetího stavu účastnil zasedání generálních stavů v Blois. Bodin byl židovského původu a celý svůj život prožil v období náboženských a občanských nepokojů, a proto nepřekvapí, že jeho politické myšlení odráží jak hlubokou touhu po obnovení integrity politické společnosti, tak i náboženské hledání osobní jistoty. Roku 1580 však uveřejnil příručku určenou

vyšetřovateli čarodějnictví (*De la démonomanie des sorciers* [O démonománii čarodějů]). Bodin, který byl umírněným stoupencem galikanismu a královské autority, přivítal v roce 1594 příchod Jindřicha IV. k moci.

Základním dílem Bodinovy politické teorie je *Les six livres de la République* (Šest knih o republice, 1576), jež bývá vyzdvihována pro svou definici svrchovanosti (suverenity) jako neohraňované a nedělitelné moci tvořit obecné zákony, která nepřipouští možnost poddaných se proti těmto zákonům bránit. Bodinovo myšlení tvoří jeden ze základních ideologických pilířů monarchického absolutismu a představuje významné impulzy k formulaci sekulárního a utilitárního pojmu svrchovanosti v jeho dnešním chápání.

Boesch, Christopher (11. 8. 1951, St. Gallen, Švýcarsko), primatolog švýcarského původu; působí na Primatologickém ústavu Maxe Plancka v Lipsku, který spoluzakládal. Proslul zejména výzkumem „nástrojového“ a loveckého chování šimpanzů hornoguinejských (*Pan troglodytes verus*) v pralese Taï (Pobřeží Slonoviny). Jeho výzkum probíhal dlouhodobě a plánovitě, bez zjednodušujících popularizací, a proto jsou jeho výsledky – na rozdíl od mnoha jiných projektů, které v počátcích silně ovlivnila snaha po co nejrychlejších výsledcích – korektní a reprezentativní. Je spoluautorem monografie *The Chimpanzees of the Taï Forest* (Šimpanzi z pralesa Taï, 2000), která kromě výsledků mnohaletého výzkumu v pralese Taï obsahuje i zajímavé pohledy na evoluci hominidů. Patří mezi nejvýraznější osobnosti ve výzkumu šimpanzů, v poslední době se objevují i jeho pozoruhodné práce týkající se vzniku a evoluce hominidů.

Bohannon, Paul James (5. 3. 1920, Lincoln, Nebraska, USA – 13. 7. 2007, Visalia, Kalifornie, USA), americký antropolog. Terénní výzkumy prováděl zejména u nativních etnik v Africe (zejména Tivové) a na tomto základě přispěl k ustavení a rozvoji ekonomické antropologie a antropologie práva. Z díla: *Law, Biology and Culture: The Evolution of Law* (Právo, biologie a kultura: Vývoj práva, 1983, s Margaret Gruterovou), *Africa and Africans* (Afrika a Afričané, 1964, s Philipem Curtinem). (Jaroslav Malina)

Böhm, Jaroslav (8. 3. 1901, Holešov – 6. 12. 1962, Praha), český archeolog; akademik ČSAV. Jeden z hlavních představitelů generace žáků Lubora Niederleho se s archeologií seznámil v Olomouci díky Jaroslavu Palliardimu, studoval ji na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1923 pracoval ve Státním archeologickém ústavu v Praze, jehož pak byl od roku 1939 do smrti ředitelem. Převedl jej protektorátním obdobím a poté zde budoval moderní výzkumnou instituci, roku 1952 začleněnou do rámce ČSAV, na jejímž vzniku a organizaci se díky stykům se Zdeňkem Nejedlým výrazně podílel (v roce 1952 byl místopředsedou vládní komise pro vybudování ČSAV a jedním z prvních akademiků, 1952–1956 druhým zástupcem prezidenta ČSAV). Jako docent od roku 1946 přednášel archeologii na univerzitách v Praze a v Olomouci.

Odborně se zaměřil na archeologickou systematiku doby bronzové a halštatské v našich zemích (*Základy hallstattské periody v Čechách*, 1937), prováděl však i větší výzkumy v terénu (například jeskyně Domicca na Slovensku), zejména však první velký výzkum keltského oppida a největší meziválečný systematický sídlištní výzkum – Staré Hradisko u Prostějova 1934–1937. Už tehdy chápal nutnost moderního výzkumu pravěkých sídlišť a věnoval se jeho metodice. Svoji koncepci pravěku českých zemí shrnul v *Kronice objeveného věku* (1941), kde například formuloval pojem horákovské kultury na Moravě. Poznatky o našich keltských oppidech shrnul v knížce *Naše nejstarší města* (1946). Po roce 1948 se politicky zapojil do výstavby akademické vědy a marxistické interpretace pravěku i rané historie; touto cestou se mu ale podařilo vytvořit z Archeologického ústavu ČSAV jednu z největších institucí oboru v mezinárodním měřítku. Krátce před smrtí byl zvolen prezidentem Mezinárodní unie věd prehistorických a protohistorických (1962).

Bonnet, Charles (13. 3. 1720, Ženeva, Švýcarsko – 20. 5. 1793, Ženeva, Švýcarsko), švýcarský botanik, zoolog a filozof; objevitel partenogeneze u mšic. Teorii preformismu

dovedl ke krajnosti založené na absurdní krabičkové teorii (německy: *Einschachtelungstheorie*, francouzsky: *emboîtement*), jejíž podstatou bylo tvrzení, že každý ženský organismus má ve svém vajíčku zárodky všech svých budoucích potomků. Všichni lidé byli podle této představy stvořeni jako do sebe zasunuté krabičky již v těle Evině. Počet těchto zárodků v Evině ovariu činil asi 200 milionů. Konec lidstva prý nastane, až se tato zásoba vyčerpá. Základem těchto Bonnetových teorií byla právě pozorování partenogeneze u mšic. V určitých směrech si však asi uvědomoval absurdnost této představy. Vyjádřil to především tvrzením, že spíše než hmotnou mají tyto zárodky podstatu duchovní. Musel rovněž připustit, že i v jiných částech těla než v ovariu se tyto zárodky nacházejí, jinak by nedokázal vysvětlit výsledky svých regeneračních pokusů.

Bonnetova teorie do sebe vložených zárodků má i zajímavý aspekt fylogenetický, neboť podle Bonneta nejsou tyto zárodky stejné, ale jejich vzhled a podstata se postupně zdokonalují. Zastával dříve než Georges Cuvier představu o katastrofách, při nichž byla většina forem života zničena, a z přeživších zárodků povstal nový život. Podobně jako Georges Buffon se domníval, že v přírodě neexistují ostré hranice mezi druhy. Představoval si řadu přírodních bytostí uspořádanou v „une échelle des etres naturels“ („žebřík přírody“), který pokračuje od nejjednodušších anorganických elementů přes říši minerálů, rostlin a zvířat až k člověku.

Bordes, François (30. 12. 1919, Rives, Francie – 30. 4. 1981, Tucson, Arizona, USA), francouzský archeolog a geolog; specialista na paleolit a geologii kvartéru, profesor univerzity v Bordeaux a zakladatel tamního Ústavu pro kvartér. Vedl řadu výzkumů v jihozápadní Francii (Combe Grenal, Corbiac, Pech de l'Azé), je autorem klasické typologie starého paleolitu a středního paleolitu, byl znamenitým experimentálním archeologem (replikace technologie kamenné industrie paleolitu) a zejména proslulým pedagogem. Z díla: *Typologie du Paléolithique ancien et moyen* (Typologie starého a středního paleolitu, 1961, 5. vydání 1988).

Borecký, Vladimír (6. 12. 1941, Praha – 6. 2. 2009, Praha), český filozof, klinický psycholog a kulturolog. V centru jeho výzkumného zájmu a pedagogické práce byla problematika filozofie kultury, teorie hry, komiky a lidské kreativity a témata imaginace a symbolu. Z těchto tematických okruhů učinil základ svých přednášek na Katedře teorie kultury (kulturologie) Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Borecký byl členem řady českých a zahraničních vědeckých společností a organizací, jako byly například Společnost pro fenomenologickou psychologii, Circle de recherche sur l'imaginaire de Prague (CRIP), International Society for Humor Studies, Tempe (ISHS), International Council of Psychology (ICP).

V letech 1965–1970 absolvoval studia filozofie a psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Dizertační práci *Bachelardova psychoanalýza epistemologického pole* obhájil v roce 1971 u českého filozofa a představitele existencialismu Jana Patočky (1907–1977). Externí jednooborové studium psychologie ukončil v roce 1975. V roce 1983 dosáhl speciální atestace v oboru klinické psychologie na Institutu dalšího vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF). V letech 1985–1989 působil jako externí aspirant Psychologického ústavu ČSAV v Praze. V letech 1970–1990 byl zaměstnán jako psycholog na ILF, dětský klinický psycholog v Thomayerově nemocnici a na Okresním ústavu národního zdraví (OÚNZ) v Praze.

Velký vliv měla na Boreckého fenomenologie Jana Patočky a archetypální psychologie švýcarského psychiatra a psychologa Carla Gustava Junga (1875–1961). Borecký vycházel z francouzské školy figurálního strukturalismu, která navazuje na fenomenologii imaginace francouzského filozofa a psychoanalytika Gastona Bachelarda (1884–1962). Filozofickým kořenům české psychoterapie věnoval pozornost v publikaci *K počátkům psychoterapie v Čechách: J. Šimsa, C. H. Bezděk, V. Forster* (1987). Tématu symbolu, imaginace

a rozdílným přístupům k imaginaci z hlediska humanistických a přírodovědných disciplín se věnoval v publikacích *Imaginace a kultura* (1996), *K otázkám symbolické imaginace* (1998) a *Porozumění symbolu* (2003). V publikaci *Zrcadlo obzvláštního: Z našich mašibů* (1999) se zaměřil na fenomény ludismu (hravost bez prakticky prospěšného účelu), obzvláštníků (jedinci, kteří obsahují kreativní moment ozvláštnění, jímž posunují naše ustálené a konvenční pohledy na realitu tvůrčím způsobem a s citem pro absurditu) a mašibů (magoři, šílenci a blbové).

Teorii komiky rozpracoval v dílech *Odvrácená tvář humoru: Ke komice absurdity* (1996), *Teorie komiky* (2000) a *Imaginace, hra a komika* (2005). V publikaci *Teorie komiky* syntetizoval dosavadní vědecké přístupy k této problematice a předložil vlastní teorii komiky, již ontogeneticky rozčlenil do čtyř forem: naivita, ironie, humor a absurdita. V díle *Imaginace, hra a komika* upozornil na imaginaci jako na základní, aktivní a kreativní zdroj kultury. V kontextu terapeutického využití her je autorem *Boreckého Techniky mikrosvěta*. Věnoval se také problematice tarotových karet jako specifické projekční diagnostické metodě, jak je patrné například v článcích *Pět století tarotu* (1983) a *Klíče k tarotu* (1995).

Borecký dokázal zdánlivě marginální témata povýšit na předměty a obory vědeckého bádání. Jeho nesmírné znalosti a přesah do mnoha vědních oborů souvisely s jeho rodinným zázemím, neboť byl synem významného orientalisty Miloše Boreckého (1903–1954) a houslové virtuosky Milky Borecké-Pacovské. Vyznačoval se také humorným přístupem k samotné filozofii. Dokladem může být jeho esej *Snění hospod* (1997) věnovaná poetice české hospody: „Nemůžeme se vyhnout vzájemnému působení mezi subjektem, který vstupuje do hospody, a prostorem hospody, který se mu otvírá. Jsem to já, kdo vstupuje do hospody, nebo je to hospoda, co vstupuje do mě?“ Většina z Boreckého empirických i teoretických studií, věnovaných výzkumu sociální reality, je výsledkem jeho entuziasmu a lásky k životu.

Bosinski, Gerhard (1. 6. 1937, Schwerin, Německo), německý archeolog; profesor univerzity v Kolíně nad Rýnem. Přední specialista na paleolit, zakladatel paleolitického pracoviště Římsko-germánského muzea v Monrepos u Neuwiedu. Vedl výzkumy zejména v Porýní (Gönnersdorf), ale také v Gruzii (Dmanisi). Z díla: *Die Kunst der Eiszeit in Deutschland und in der Schweiz* (Umění doby ledové v Německu a ve Švýcarsku, 1982).

Botta, Paul-Émile (6. 12. 1802, Turín, Itálie – 29. 3. 1870, Achères, Francie), francouzský archeolog, lékař a diplomat; jeden z prvních průkopníků mezopotamské archeologie. Pokoušel se objevit Ninive, slavné město asyrského krále Aššurbanipala, a proto zahájil v roce 1842 výzkum v Kujundžiku, ale záhy toto místo opustil a až později se ukázalo, že šlo skutečně o Ninive. V letech 1843 až 1844 odkryl v Chorsábádu palác asyrského krále Sargona II.; vynikající sochařské památky, které odtud nechal dopravit do Louvru, vzbudily velký zájem Evropanů o starověké mezopotamské civilizace.

Boucher de Crévecoeur de Perthes, Jacques (10. 9. 1788, Rethel, Francie – 5. 8. 1868, Abbeville, Francie), francouzský archeolog a vzdělanec s širokými kulturními zájmy. Od roku 1844 nalézal v údolí řeky Sommy kamenné štípané nástroje, jež jako první přisoudil člověku, který žil na Zemi v „době před potopou“; později, v roce 1865, bylo toto období nazváno paleolitem.

Bourdieu, Pierre Félix (1. 8. 1930, Denguin, Francie – 23. 1. 2002, Paříž, Francie), francouzský sociolog. V letech 1951–1954 absolvoval studia na École normale supérieure v Paříži, která vyústila v diplomovou práci *Leibnitii animadversiones in partem generalem principiorum Cartesianorum* (Leibniz jako kritik Descarta, 1953). K jeho učitelům zde patřili francouzští filozofové Louis Pierre Althusser (1918–1990) a Michel Foucault (1926–1984). V letech 1955–1958 se Bourdieu účastnil války v Alžírsku. Během let 1958–1960, kdy působil jako asistent pro filozofii na Faculté des lettres v Alžírsku, uskutečnil terénní výzkum kabylských Berberů v severním Alžírsku. Výsledky rozpracoval v publikaci *Sociologie de*

l'Algerie (Sociologie Alžírska, 1958), jejímž záměrem bylo také upozornit na zkreslené představy francouzských intelektuálů o Alžírsku. Odlišným zákonitostem logiky teorie a logiky praxe se věnoval ve stěžejních dílech *Esquisse d'une théorie de la pratique* (Pojednání o teorii praxe, 1972), *Le sens pratique* (Praktický smysl, 1980) a *Méditations pascaliennes* (Pascalovské meditace, 1997).

Podle Bourdieua akademický postoj, který při zkoumání společnosti sociolog zaujme, vede k chybné konstrukci světa. Tato konstrukce je nejen zdrojem epistemologických, ale také estetických a etických problémů. Sociolog tak představuje nezúčastněného diváka, který systematicky deformuje pojetí vědění, krásy a mravnosti. Tyto deformace se navzájem posilují, neboť ti, kdo tyto koncepce vědění, krásy a mravnosti produkují a užívají, sdílejí stejnou akademickou pózu. Bourdieu se do Alžírska vrátil ještě v roce 1964 a věnoval mu několik studií – *Travail et travailleurs en Algérie* (Práce a pracující v Alžírsku, 1963) a *Le déracinement: La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie* (Vykořenění: Krize tradičního zemědělství v Alžírsku, 1964). V rozmezí let 1958–1964 vytvořil na tři tisíce fotografií, jež zachycují válečné události a každodenní život v Alžírsku. V letech 1960–1961 působil na Faculté des lettres na pařížské Sorbonně jako asistent francouzského filozofa Raymonda Arona (1905–1983) a navštěvoval přednášky francouzského antropologa Clauda Léviho-Strausse (narozen 1908). V roce 1964 byl zvolen ředitelem sociologických studií na École Pratique des Hautes Études a v roce 1968 ředitelem Centre de sociologie européenne (Centrum pro evropskou sociologii). Bourdieu založil v roce 1975 časopis *Actes de la recherche en sciences sociales* s cílem rozšiřovat aktuální výsledky společenskovedního výzkumu. V roce 1981 byl jmenován profesorem na Collège de France a členem Francouzské akademie věd.

Od poloviny 60. let 20. století se Bourdieu koncentroval na mechanismy vzdělávacího systému a reprodukci sociální nerovnosti. V této souvislosti vznikly publikace *Les héritiers: Les étudiants et la culture* (Dědicové, studenti a kultura, 1964) a *La reproduction: Éléments pour une théorie du système d'enseignement* (Reprodukce: Prvky teorie vzdělávacího systému, 1970), v nichž zdůraznil, že ve vzdělání, společnosti a kultuře dochází k reprodukci stávajícího stavu. K objasnění tohoto tvrzení zavedl pojem symbolické moci, která se opírá o symbolické násilí. Problematiku kulturního konzumu jako sociálně podmíněného jevu rozpracoval na pozadí návštěvnosti muzeí v díle *L'Amour de l'art: Les musées d'art européens et leur public* (Láska k umění: Evropská umělecká muzea a jejich návštěvníci, 1966). V publikaci *La distinction: Critique sociale du jugement* (Distinkce: Společenská kritika úsudku, 1979) předložil sociologickou analýzu empirického materiálu v oblasti životního stylu, estetického vnímání a preference kulturních statků třídní kultury. Estetický cit a s ním spojené životní styly různých skupin se definují ve vzájemné opozici. Ve studii *Homo academicus* (Homo academicus [Člověk akademický], 1984) předložil rozbor struktury a fungování akademického pole (viz pole, sociální). Bourdieu upozornil na skutečnost, že univerzita je místem zápasů, jejichž specifická dynamika odráží soupeření mezi ekonomickým kapitálem a kulturním kapitálem překračující vládnoucí třídu. Na straně dočasně dominantních disciplín (medicína, obchod, právo) vyplývá moc z akademického kapitálu (viz teorie kapitálů), tj. z ovládnutí pozic a materiálních zdrojů. Naproti tomu na straně dočasně podřízených disciplín (přírodní a společenské vědy) spočívá moc na intelektuálním kapitálu (teorie kapitálů), tj. na vědeckých schopnostech a výsledcích oceňovaných kolegy. V této dualistické struktuře určují pozice a trajektorie profesorů nejen jejich intelektuální výsledky a profesní strategie, ale také jejich politické sympatie. Ve studii *La noblesse d'État: Grandes écoles et esprit de corps* (Státní šlechta: Vysoké školy a duch těla, 1989) věnoval pozornost elitním školám. Výzkum sociologie školství, umění, příslušníků inteligence a politiky rozšířil také o další oblasti, jimiž jsou teorie genderu – *La domination masculine* (1998, česky: *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000) a problematika masových

médií a politiky – *Sur la télévision* (1996, česky: *O televizi*. Brno: Doplněk, 2002). V publikaci *La domination masculine* odhalil prostřednictvím etnologické studie kabylských Berberů skryté mechanismy a struktury, které určují rozdílnost příslušníků opačného pohlaví. Podle Bourdieua se pohlavní vztah jeví jako sociální vztah nadvlády, protože vzniká na principu dělení na aktivní maskulinitu a pasivní femininitu. Genderové struktury jsou vytvářeny a neustále udržovány prostřednictvím institucí, jimiž jsou škola, stát a církev. Publikace *Sur la télévision* pojednává o zneužití tohoto média ve prospěch politické a hospodářské moci. V této souvislosti Bourdieu rozšiřuje koncepci sociálního pole o žurnalistické pole. Žurnalistům doporučil sociologické vzdělání, které by jim umožnilo porozumět a pochopit sociální svět a disponovat databází inteligentních otázek. Bourdieu se snažil své teorie zpřístupnit široké vzdělané veřejnosti v několika sbornících svých přednášek a proslovů, zejména *Questions de sociologie* (Sociologické otázky, 1980) a *Raisons pratiques: Sur la théorie de l'action* (1994, česky: *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998).

Pierre Bourdieu ve své tvorbě postupoval od přísně metodologických analýz vzdělávání a chování ke komparaci sociálních nerovností, kulturního dědictví a jejich reprodukce. Zabýval se zkoumáním sociálních institucí, ideologických nástrojů nebo vnímáním uměleckého díla, životním stylem, jazykovými formami a různými druhy hierarchií. Bourdieu rozpracoval zejména teoretické pojmy a koncepce jako habitus, sociální pole, sociální prostor a teorii kapitálů.

Braidwood, Robert J. (29. 7. 1907, Detroit, Michigan, USA – 15. 1. 2003, Chicago, Illinois, USA), americký archeolog; profesor na The University of Chicago. Ve spolupráci s přírodovědci učinil řadu základních terénních objevů v jihozápadní Asii a Iráku, zejména v souvislosti se vznikem zemědělství. Autor monografií o těchto objevech a učebnic archeologie a prehistorie. Z díla: *The Near East and the Foundations for Civilization* (Blízký východ a základy civilizace, 1952), *Prehistoric Men* (Pravěcí lidé, 1948, 8. vydání 1975).

Brain, Charles Kimberlin (7. 5. 1931, Harare, Zimbabwe), jihoafrický biolog a geolog; ředitel v Museum of Transvaal v Pretorii. Zabývá se široce založenými ekologickými výzkumy života nejstarších lidských předků; díky tomuto přístupu zpochybnil existenci Raymondem Dartem definované osteodontokeratické industrie v prostředí australopitéků. Z díla: *The Hunters or the Hunted? An Introduction to African Cave Taphonomy* (Lovci nebo lovení? Úvod do tafonomie afrických jeskyní, 1981). (Jaroslav Malina)

Braudel, Fernand (24. 8. 1902, Luméville-en-Ornois, Francie – 27. 11. 1985, Paříž, Francie), francouzský historik; vůdčí představitel francouzské historiografické školy *Annales*. Vystudoval historii a zeměpis na Sorbonně; v letech 1923 až 1932 učil na lyceu v Alžíru, kde začal psát dizertační práci o středomořské politice Filipa II.; z tohoto tématu vyrostlo Braudelovo životní dílo. Od roku 1934 působil několik let v Brazílii v São Paulu. V roce 1940 se ocitl v německém zajetí, v němž strávil pět let. Tuto dobu využil pro práci na rozsáhlé studii, která vyšla v roce 1949 pod názvem *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Středomoří a středomořský svět za vlády Filipa II.).

Fernand Braudel zavedl pojmy *geohistorie* nebo *imobilní historie*, zaměřené na všestranné studium vztahu člověka a prostředí. Rozlišil tři roviny historické analýzy, odpovídající třem časovým úrovním: *longue durée*, dlouhodobé (či strukturální) trvání, v němž hlavní roli sehrávají geografické faktory; střední trvání neboli *konjunkturální*, v němž probíhá sociální vývoj, a *událost*, krátkodobé fluktuace politiky a individuálního života. Pro Braudela byla hierarchie historického výkladu jednoznačná: prioritu má strukturální rovina *longue durée*, zatímco událost je pouhou pomíjivou epizodou. V roce 1949 byl Fernand Braudel jmenován profesorem Collège de France a roku 1956 se po smrti Luciena Febyra stal hlavním editorem periodika *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations* a vedoucím Šesté sekce společenských a ekonomických věd École Pratique des Hautes Études. Pod Lévi-Straussovým vlivem přejmenoval geohistorii na „strukturální historii“ a pokusil se včlenit tradici *Annales* do

strukturalistického hnutí. Braudelovo sblížení se strukturalismem bylo doprovázeno v šedesátých letech 20. století jeho konvergencí k marxismu. Teoretickým výrazem tohoto Braudelova intelektuálního údobí byla především proslulá třísvazková studie *Civilisation matérielle et capitalisme XVe–XVIIIe siècle* (Materiální kultura a kapitalismus v 15.–18. století) z roku 1967. Odklon od ekonomického determinismu představovala poslední velká Braudelova práce *Les structures du quotidien: Le possible et l'impossible* (Struktury každodennosti: Možné a nemožné, 1979). Fernand Braudel zemřel během práce na dějinách Francie *L'identité de la France* (Francouzská identita), z nichž vyšel v roce 1986 pouze první svazek.

Breuil, Henri Edouard Prosper, abbé (28. 2. 1877, Mortain/Manche, Francie – 14. 8. 1961, L'Isle-Adam/Val-d'Oise, Francie), francouzský archeolog a etnolog; profesor na Collège de France a v Ústavu paleontologie člověka (Institut de Paléontologie Humaine). Byl jedním z nejvýznamnějších archeologů v první polovině 20. století; zasloužil se o rozvoj výzkumu paleolitu, zejména paleolitického umění, je autorem poznámek k paleolitu střední Evropy (1925). Z díla: *Quatre cents siècles d'art pariétal* (Čtyři sta století parietálního umění, 1952).

Broca, Pierre Paul (28. 6. 1824, Sainte-Foy-la-Grande u Bergeracu, Francie – 9. 7. 1880, Paříž, Francie), francouzský neurochirurg, anatom a antropolog; zakladatel antropometrie. V roce 1861 objevil mozkové centrum řeči.

Zkonstruoval základní antropometrický instrumentář, definoval kranio-metrické body na lebce a rozměry lebky a vypracoval metody a techniky měření, které jsou platné dosud. Na jeho popud byla založena v roce 1859 Société d'Anthropologie de Paris a od roku 1860 vydával *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris*. Založil Laboratoire d'Anthropologie de Paris (1867). V roce 1876 byly ministerstvem povoleny přednášky na nově založené École Pratique des Hautes Études, kde byli jeho spolupracovníky Louis Manouvrier (1850–1927) a Paul Topinard (1830–1911). Broca náleží k těm několika antropologům, kterým byl postaven pomník; stojí na malém náměstí západně od École de Médecine v blízkosti bulváru St. Germain v Paříži.

Brouk, Bohuslav (19. 11. 1912, Praha – 20. 1. 1978, Londýn, Anglie), český psycholog, sociolog, psychoanalytický estetik a esejista; spoluzakladatel Surrealistické skupiny v roce 1934 v Československé republice. Intenzivně spolupracoval s Jindřichem Štyrským (napsal doslov k jeho publikaci *Emilie přichází ke mně ve snu*, 1933), Toyen a dalšími umělci české avantgardy a podílel se na sexuální osvětě v tehdejší pruderní Československu. Po roce 1948 emigroval a žil v Austrálii a ve Velké Británii. Vydal řadu objevených prací věnovaných problematice lidské sexuality a erotiky. Z díla: *Psychoanalytická sexuologie* (1933), *Autosexualismus a psychoerotismus* (1935, v roce 1992 druhé vydání pod názvem *Autoerotismus a psychoerotismus*), *O smrti, lásce a žárlivosti* (1936), *Patologie životní zdatnosti* (1937) aj.

Buber, Martin (8. 2. 1878, Vídeň, Rakousko – 13. 6. 1965, Jeruzalém, Izrael), německý židovský filozof, filozof náboženství, spisovatel, pedagog. Značnou část svého mládí strávil u svého děda v Lembergu (dnešní Lvov, Ukrajina), v roce 1896 se vrátil do Vídně, kde studoval filozofii u Wilhelma Diltheye a Georga Simmela, věnoval se též studiu dějin umění nebo filologie. Jako profesor filozofie působil nejdříve na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem (1924–1933), kde existovala jediná katedra židovské filozofie a etiky v Německu. V roce 1898 se stal členem sionistického hnutí, aktivní propagátor tzv. kulturního sionismu. Po nástupu nacismu k moci musel odejít z univerzity, pracoval spolu s Franzem Rosenzweigem na překladu hebrejské bible do němčiny (dokončeno 1961). Roku 1935 opustil Německo a odešel do Jeruzaléma, kde získal místo profesora sociální filozofie.

Buber náleží k tzv. dialogickému existencialismu: dialog je základní princip mezilidských vztahů, vzájemné naslouchání zakládá respekt k druhému člověku. Dialogičnost platí i v náboženské rovině; vztah mezi Já (lidským subjektem) a Bohem (věčným Ty) byl pro

Bubera východiskem pro interpretaci bible a pro komparaci židovství s křesťanstvím. Významné jsou Buberovy spisy o chasidismu. Česky vyšlo například: *Tři řeči o židovství*, 1912; *Já a ty*, 1969; *Chasidská vyprávění*, 1990.

Budil, Ivo T. (8. 8. 1965, Praha), český antropolog; profesor a vedoucí Katedry antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni a děkan této fakulty (v letech 1999–2005). Vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, disertační práci obhájil v roce 1994 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, roku 2001 se habilitoval v oboru Sociologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a v roce 2006 jmenován profesorem v oboru Antropologie na Masarykově univerzitě v Brně. Působil na univerzitách v Aix-en-Provence, Lyonu a na Johns Hopkins University v Baltimoru. V letech 1996 až 1998 byl viceprezidentem mezinárodní organizace Language Origins Society a v roce 2002 byl na dva roky zvolen viceprezidentem Společnosti pro vědu a umění. Od roku 1998 stojí v čele Katedry sociální a kulturní antropologie Fakulty humanitních studií Západočeské univerzity v Plzni a nyní Katedry antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.

Kromě řady odborných studií a statí je autorem knih *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie* (Praha: Triton, 1992, 1995, 1998, 2003), *Za obzor Západu* (Praha: Triton, 2001, 2007), *Od prvotního jazyka k rase* (Praha: Academia, 2002), *Válka Zuluů: Britsko-zulská válka v roce 1879* (Praha: Triton, 2006) a *Zakladatelé Západu a poslední člověk* (Ústí nad Labem: Dryada, 2007). Původně se věnoval v rámci biologické antropologie problematice vzniku artikulované řeči a vývoje jazykové kompetence u fosilních předků moderního člověka (Evolution of Vocal Communication. Evidence from Palaeolaryngology [Vznik vokální komunikace. Doklady v paleolaryngologii]. In: Bichakjian, B. H. – Chernigovskaya, T. – Kendom, A. – Möller, A. [ed.]: *Becoming Loquens: More Studies in Language Origins* [Proces vzniku mluvy. Další studie o původu jazyka]. Frankfurt am Main: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, str. 15–47, 2000; A Functional Reconstruction of the Supralaryngeal Vocal Tract of Fossil Hominid from Petralona [Rekonstrukce funkce supralaryngálního hlasového traktu fosilního hominida z Petralony]. In: Wind, J. – Jonker, A. – Allott, R. – Rolfe, L. [ed.]: *Studies in Language Origins*, 3. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, str. 1–19, 1994; Functional Reconstruction of the Supralaryngeal Vocal Tract of Fossil Human [Rekonstrukce funkce supralaryngálního hlasového traktu fosilního člověka]. *Human Evolution*, Vol. 9 [1]: 35–52, 1994), od počátku devadesátých let pak rovněž vybraným otázkám indoeuropeistiky, především v oblasti srovnávacího náboženství (Proměny primordiálního jazyka a vznik moderní indoeuropeistiky. In: Holubová, Markéta – Petrářová Lydia – Woitsch, Jiří [ed.]: *Česká etnologie 2000*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, str. 61–75, 2002; *Kulturní a sociální antropologie Indoevropanů*. Plzeň: Fakulta humanitních studií Západočeské univerzity, 171 str., 2000; *Mýty a bohové Indoevropanů* (překlad francouzského originálu Georges Dumézil, *Mythes et Dieux des Indo-européens*, Flammarion, 1992. Praha: Oikoymenh, 263 str., 1997), od druhé poloviny devadesátých let se zabývá především konstituováním a proměnami moderního antropologického myšlení (William Robertson-Smith: Od kritické teologie k sociální antropologii. *Cargo: Časopis pro kulturní/sociální antropologii*, Vol. 4 [3, 4], str. 198–219, 2000; Karl Haushofer, geopolitika a nacismus. *Střední Evropa*, Vol. 16 [98], str. 73–84, Vol. 16 [99], str. 101–112, 2000; Giambattista Vico and Poetic Logic as Deep Structure of History. *Proceedings University of West Bohemia*, Vol. 2, str. 183–195, 1998; Mircea Eliade a „věčný návrat fašismu“. *Kritika a kontext*, 3 [1], str. 68–71, 1998), otázkami kontaktů mezi různými kulturními a civilizačními okruhy, globalizace a modernizace (Západní vojenská tradice v komparativní perspektivě. In: Waisová Šárka, a kolektiv, ed., *Bezpečnost a Strategie: Východiska – Stav – Perspektivy*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, str. 61–74; Sřet kultur a vzpoura proti modernitě. In: Budil, Ivo T., a kolektiv: *Sřet civilizací?: Dominance Západu*,

nebo dialog světových kultur. Praha: Evropský literární klub, str. 115–131, 2002; „Orientální renaissance“ a vznik moderní antropologie. In: Budil, Ivo [ed.], *Antropologické symposium I*. Plzeň: Fakulta humanitních studií Západočeské univerzity v Plzni, 2001) a srovnávací teorií totalitarismu (Политическая антропология и религия. In: Печерская, Наталия А., ed., *Наука и вера: Материалы научных семинаров*, str. 24–32. Санкт-Петербург: Высшая религиозно-философская школа, 2003; Úvahy o povaze a původu totalitarismu. In: Budil, Ivo – Škanderová, Ivona – Jantschová, Jana, ed., *Transformace české a slovenské společnosti na prahu nového milénia a její úloha v současném globálním světě: Sborník vybraných příspěvků 21. světového kongresu Společnosti pro vědy a umění v Plzni*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2002, str. 85–91; Ideologické zdroje moderního totalitarismu. *Střední Evropa*, Vol. 17 [104–105], str. 157–170, 2001; The Ideological Sources of Modern Totalitarianism: An Anthropological Perspective [Ideologické zdroje moderního totalitarismu. Antropologická perspektiva]. *Proceedings University of West Bohemia*, Vol. 4 [section 2 – social sciences], str. 33–43, 2001). Pro edici Panoráma biologické a sociokulturní antropologie napsal 26. svazek *Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta* (2005). Je nositelem Ceny Josefa Hlávky za rok 2001 a laureátem Ceny zakladatele Antropologického ústavu prof. MUDr. et PhDr. Vojtěcha Suka, DrSc. (2009). Kontakt: Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc., Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 306 14 Plzeň, e-mail: budil@ksa.zcu.cz.

Budilová, Lenka (4. 4. 1980, Rokycany, Česká republika), česká antropoložka. V roce 2005 absolvovala obor Obecná antropologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. V současné době je studentkou doktorského studijního programu Etnologie na Katedře antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.

Zabývá se problematikou příbuzenství v cikánských skupinách v České republice a ve Slovenské republice a u českých reemigrantů z bulharského Vojvodova. Je autorkou řady studií věnovaných příbuzenství, manželství a rodině (například Budilová, Lenka – Jakoubek, Marek [2005], *Ritual Impurity and Kinship in a Gypsy Osada in Eastern Slovakia*, *Romani Studies* 5, Vol. 15, No. 1, June 2005, 1–29; Jakoubek, Marek – Budilová, Lenka [2006], *Kinship, Social Organization and Genealogical Manipulation in Gypsy Osadas in Eastern Slovakia*, *Romani Studies*, Vol. 16, No. 1, June 2006, 63–82; Budilová, Lenka [2008], *Některé aspekty příbuzenství a sňatkových vzorců u „vojvodovských Čechů“*, *Český lid: Etnologický časopis*, 95, 2/2008, 127–142) a obecně problematice cikánských skupin v České republice a ve Slovenské republice (Budilová, Lenka [2008], *The Dynamics of Identities – Kinship, Locality, State and Europe: The Case of Gypsies from Chminianske Jakubovany*, In: Marushiakova, E. [ed.], *Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration*. Cambridge Scholars Publishing, 407–415). Společně s Markem Jakoubkem editovala sborník o cikánské rodině (Budilová, Lenka – Jakoubek, Marek [2007], *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí nad Labem: Dryada), a sborník o cikánských skupinách (Budilová, Lenka – Jakoubek, Marek [2009], *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury). Je členkou Gypsy Lore Society a European Association of Social Anthropologists. Kontakt: Mgr. Lenka Budilová, Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Tylova 18, 306 14 Plzeň, e-mail: budlenka@hotmail.com.

Buffon, Georges Louis Leclerc, Comte de (7. 9. 1707, Montbard, Francie – 16. 4. 1788, Paříž, Francie), francouzský přírodovědec a matematik. V Paříži náležel mezi přední představitele osvícenství a přátelil se s Voltairem. Již v sedmadvaceti letech se stal členem Académie française.

Ve svém nejrozsáhlejším díle *Histoire naturelle, générale et particulière* (Přírodní historie, obecná a dílčí, 1749–1788) shrnul ve třiceti šesti svazcích veškeré přírodovědecké poznatky

své doby; připouští možnost druhů měnit se v čase, v tomto směru považuje podobnost člověka a lidoopů za důsledek takových změn; provedl mimo jiné také klasifikaci lidských ras. Ve spise *Les époques de la nature* (Epochy přírody, 1778) se zabýval vznikem sluneční soustavy; vznik planet považoval za důsledek srážek komet se Sluncem, stáří Země odhadl na 75 000 let.

Buffonovy úvahy o proměnlivosti a změnách druhů ovlivnily pozdější evoluční teorii, zejména její tvůrce – Jeana Baptistu Lamarcka a Charlese Darwina.

Burian, Zdeněk Michal (11. 2. 1905, Kopřivnice na Moravě – 1. 7. 1981, Praha), český malíř, kreslíř, ilustrátor a autor vědeckých a didakticko-popularizačních ilustrací z oboru paleoantropologie, paleobotaniky a paleontologie. Ve své tvorbě užíval široké spektrum malířských a kresebných technik. V raném věku tvořil přírodovědné a etnologické studie zejména tužkou (*Papuánc, Melanésan s ostěpy, Eskymák se štěnaty v náruči*), akvarelem a kvaši (*Cikánský chlapec, Perský žebrák, Zasněžená sopka v Peru*). Ve svém vrcholném období dosáhl velké virtuozity především v kvašové technice, olejomalbě a perokresbě. Užíval také kresbu tuší, akvarel, pastel, temperu a negativní kresbu. Například v kvaši vytvořil sugestivní ilustrace k románům francouzského spisovatele Julese Verna (1828–1905). Obdivoval národy a kultury na území Indie, Kambodže (khmerskou kulturu) a Tichomoří. Jako inspirační zdroj mu sloužily obrazové a fotografické přílohy cestopisů českých cestovatelů Enrigua Stanka Vráze (1860–1932) – *Z dalekých světů I.* (1910) a Josefa Kořenského (1847–1938), jako například *K protinožcům I.–II.* (1902–1903), *Cesty po Australii jižní* (1907) a *Na jihu Nového Zélandu* (1908). Velký vliv na Buriana měla tvorba britského malíře Waltera Stanleyho Pageta (1863–1935), který ilustroval dobrodružnou knihu anglického spisovatele Daniela Defoa (1660/61–1731) *Život a podivuhodná dobrodružství Robinsona Krusoa, jak je sám vypravuje* (1894, Alois Hynek v Praze). Po absolvování chlapecké měšťanské školy v Kopřivnici v roce 1919 byl Burian ve svých čtrnácti letech přijat na Akademii výtvarného umění v Praze. Na základě výjimečného talentu přestoupil během prvního roku studia do druhého ročníku. Studia však zanechal již v roce 1921. První knižní obálku a ilustrace (návrh šestnácti kvašů) provedl Burian ke knize skotského spisovatele Roberta Louise Stevensona (1850–1894) *Dobrodružství Davida Balfoura* (1921), která byla vydána Ústředním dělnickým knihkupectvím a nakladatelstvím Antonína Svěceného (1871–1941). Významnou roli sehrál v Burianově časopisecké a knižní ilustraci český geograf a cestovatel Stanislav Nikolau (1878–1950), který byl ředitelem nakladatelství Česká grafická Unie. V tomto nakladatelství Burian působil od roku 1924 a ilustroval zde knižní obálky, například ke knihám amerického spisovatele Williama Henryho Gildera (1838–1900) *Tragedie v polárním moři* (1925) a českého antropologa Pavla Šebesty (1887–1967) *V tropických pralesích: Cestopisné causerie* (1935). Zároveň doprovázel kvaši a perokresbami povídky periodika *Širým světem* (1924–1944). V tomto periodiku byly v letech 1925–1942 publikovány knižní reprodukce Burianových olejomalb pro geografický cyklus *Země a lidé*. V roce 1927 zahájil spolupráci s nakladatelem Josefem Richardem Vilímkem (1860–1938) a přispíval svými ilustracemi do periodika *Humoristické listy* (1927–1933). V letech 1928–1934 ilustroval časopis *Dobrodružný svět*. Dětského čtenáře oslovoval prostřednictvím periodika *Malý čtenář* v letech 1929–1940. Pro nakladatele Vilímka vytvořil na 170 doprovodných ilustrací knižních titulů. Burian ilustroval knižní obálky a publikace Jamese Fenimora Coopera (*Lodivod*, 1929, *Stopař*, 1929), Rudyarda Kiplinga (*Stateční kapitáni: Příběh z mělčin novofundlandských*, 1937, *Maugli*, 1940), Luigi Motta (*Maják na ostrově racků*, 1928, *Plenitelé Polynésie*, 1929), Julese Verna (*Dva roky prázdnin*, 1936, *Dvacet tisíc mil pod mořem*, 1937), Roberta Louise Stevensona (*Muž s dynamitem: Nejnovější arabské noci*, 1927, *Lod' mrtvých*, 1928) a Adolfa Zemana (*Doss Alto: Román italské legie*, 1938, *Hrdinové od Arrasu: Román francouzské setniny „Nazdar“*, 1938). Svými ilustracemi také doprovázel od roku 1933 dobrodružnou literaturu pro nakladatele Jana Toužimského

(1898–1980) a Jaroslava Moravce (1900–1974). Sběratelsky oceňované jsou zejména Burianem ilustrované knihy Maxe Branda (*Kamenná tvář*, 1940, *Černý Jack*, 1941), Williama Earla Johnse (*Biggles v Africe*, 1939, *Biggles vzdušný komodor*, 1939), Karla Friedricha Maye (*Vinnetou. Díl první, Indiánské léto*, 1930, *Poklad ve Stříbrném jezeře*, 1932), Eduarda Štorcha (*Lovci mamutů: Román z pravěku*, 1937, *Zlomený meč: Povídka o markomanském králi Marobudovi*, 1948) a J. M. Trosky (*Kapitán Nemo I.–III.*, 1939, *Peklo v ráji: Román mladistvého dobrodruha*, 1941). Z antropologického hlediska je důležité, že Burian pro toto nakladatelství vytvořil ilustrační doprovod k cestopisům českých cestovatelů Enrigu Stanka Vráze (1860–1932), Alberta Vojtěcha Friče (1882–1944) a Emila Holuba (1847–1902). Nakladatelství Toužimský a Moravec vydávalo v letech 1933–1941 sešitovou edici *S puškou a lasem* s ilustracemi Buriana, jejímž prvním svazkem se stala v roce 1933 kniha *Bílý buvol* amerického spisovatele Warrena H. Millera (1921–1966). Od roku 1949 Burian pracoval jako ilustrátor pro Státní nakladatelství dětské knihy (od roku 1969 Albatros) a periodikum *Vpřed* (od roku 1951 *Vpřed pionýři*). Ve Státním nakladatelství dětské knihy vytvořil například temperové ilustrace k románu skotského spisovatele Roberta Louise Stevensona (1850–1894) *Poklad na ostrově* (1961), olejové ilustrace k publikaci slovenského historika a spisovatele Vojtěcha Zamarovského (1919–2006) *Za sedmi divy světa* (1963) a perokresby ke knize českého spisovatele Františka Flose (1864–1961) *Lovci kožišin: Dobrodružný román ze života kanadských trapperů a farmářů* (1964). Pro časopis *Pionýr* (2 ročníky pod názvem *Větrník*) ilustroval povídky nepřetržitě po dobu 28 let (1954–1982). V *Ohníčku* (1953–1981) vytvořil přes 70 ilustrací a v *Pionýrské stezce* (1971–1976) přes 100 ilustrací.

Z hlediska paleoantropologie je celosvětově významná Burianova tvorba věnovaná rekonstrukci prehistorického světa. První ilustrace, zobrazující období pravěku, provedl k povídce českého archeologa a spisovatele Eduarda Štorcha (1878–1956) *Lovci sobů a mamutů* (1932, periodikum *Malý čtenář*). Systematicky se obrazové rekonstrukci prehistorie věnoval v knize paleontologa Josefa Augusty (1903–1968) *Divy prasněta: Kronika pravěké přírody a tvorstva* (1942), pro kterou vytvořil 63 perokreseb a 26 obrazových rekonstrukcí v oleji a kvaši. Pro tohoto paleontologa realizoval během 40. let 20. století obrazové přílohy k beletristickým knihám *Lovci jeskynních medvědů* (1947), *Ztracený svět* (1948) a *Z hlubin pravěku* (1949). Počátkem 50. let 20. století pracoval na Augustově publikaci *Tiere der Urzeit* (O pravěkých zvířatech 1956, česky *Hlubinami pravěku*, 1956), pro niž připravil 32 nových obrazových tabulí (celkem 60) zobrazujících vývoj naší planety od paleozoika (prvohor) do kenozoika (třetihor). Ilustrace v této publikaci představují úspěšnou konkurenci prehistorických rekonstrukcí amerického malíře Charlese Roberta Knighta (1874–1953) a jako taková zdobí řadu světových muzeí a cizojazyčných vědeckých publikací. V tomto období věnoval Burian zvýšenou pozornost evoluci člověka – obrazové rekonstrukci průběhu antropogeneze. Svědčí o tom zejména ilustrace pro učební publikace, které jsou společným dílem Josefa Augusty a archeologa Jana Filipa (1900–1981) – *Neandertálci: Kapitola z vývojových dějin člověka* (1951) a *Lovci mamutů a sobů (Cromagnonci): Kapitola z vývojových dějin člověka* (1955). V roce 1955 vznikl film *Cesta do pravěku* českého režiséra Karla Zemana (1910–1989), který vycházel z Burianovy imaginativní rekonstrukce světa pravěku. Augustova kniha *Menschen der Urzeit* (Lidé pravěku 1960) zahrnuje 52 obrazů zobrazujících lidskou prehistorii. Mezi nejznámější z nich patří *Die Australopithecinen* (Australopithéci), *Die Jagd auf Höhlenbären* (Lov na jeskynního medvěda), *Bärenkult* (Kult medvěda), *Der Jäger von Crô-Magnon* (Cro-Magnonský lovec) a *In der unterirdischen Bildergalerie* (V podzemní obrazové galerii). V roce 1961 vychází další Augustova reprezentativní publikace *Menschen der Vorzeit* (Lidé pravěku) se 42 obrazovými tabulemi. V roce 1964 byla v Brně-Pisárkách v Pavilonu Anthropos otevřena stálá výstava *O původu a vývoji člověka a počátcích jeho kultury*, věnovaná evoluci člověka. Součástí této expozice se stalo kolem 200 Burianových olejů a kreseb věnovaných rekonstrukci antropogeneze. K

osobnostem, s nimiž Burian pracoval na projektu, věnovanému rekonstrukci lidské prehistorie, patřil spisovatel a publicista Josef Kleibl (1931). Ilustracemi doprovodil například jeho knihy *Cesta za Adamem* (1969) a *Dějiny psané kamenem: Po stopách člověka minulosti* (originál *Menschen der Urzeit*, 1975, česky 1976). Od roku 1969 Burian odborně spolupracoval s paleontologem Zdeňkem Vlastimilem Špinarem (1916–1995). Tato vzájemná spolupráce vyústila v publikaci *Life before Man* (Život před člověkem, 1972, česky *Velká kniha o pravěku*, 1983), která byla vydána v šestnácti světových jazycích. V letech 1968–1972 se podílel na obrazovém doprovodu encyklopedie *Grzimeks Tierleben* (Grzimekův svět zvířat) německého zoologa Bernharda Grzimeka (1909–1987). V roce 1984 byla na základě Špinarových univerzitních přednášek vydána odborná publikace *Paleontologie obratlovců*. V této publikaci jsou reprodukovány Burianovy barevné a černobílé malby pravěkých živočichů (zejména dinosaurů), vzniklé na základě nalezených fosilií v 70. letech 20. století v Asii (poušť Gobi), Severní a Jižní Americe. Do vrcholného období Burianovy tvorby věnované výtvarným rekonstrukcím lidské prehistorie patří jeho spolupráce s antropologem Janem Jelínkem (1926–2004), reprezentovaná knihou *Das große Bilderlexikon des Menschen in der Vorzeit* (1972, česky *Velký obrazový atlas pravěkého člověka*, 1977). Od roku 1971 se obrazovými rekonstrukcemi podílel na dvanáctidílném seriálu zoologa Vratislava Mazáka (1937–1987) *Z pradějin člověka*, který vycházel v časopise *Živa* (1971–1976). Tento seriál se stal základem pro Mazákovu publikaci *Jak vznikl člověk: Sága rodu Homo* (1977). Rekapitulaci Burianovy paleoantropologické tvorby 70. let 20. století představuje Mazáková publikace *Prehistoric Man: The Dawn of the Species* (Pravěký člověk: Úsvit druhu 1980). V letech 1977–1981 vznikaly obrazové paleoantropologické rekonstrukce pro Galerii Zoologické zahrady ve Dvoře Králové nad Labem (ze zamýšlených 34 pláten vytvořil 22). V 70. letech Burian navázal také spolupráci s antropologem Josefem Wolfem (1927), kterému ilustroval obrazovou publikaci *Menschen der Urzeit* (Lidé pravěku, 1977). Tato kniha byla přeložena do mnoha světových jazyků a výrazně přispěla k Burianově celosvětové proslulosti jako autora obrazových prehistorických rekonstrukcí. V roce 1979 vznikla plátna od období prekambria k pleistocenním savcům pro knihu *Prehistoric Animals and Plants* (Pravěká zvířata a rostliny 1979, česky *Pravěká příroda* 1991) paleontologa Josefa Beneše (1927–2001). Jedním z posledních vědců, který ve svých knihách používá Burianovy paleontologické rekonstrukce, je český paleontolog Bořivoj Záruba (1939). To dokládají například knihy *Die Welt der ausgestorbenen Tiere* (1982, česky: *Svět vymřelých zvířat*, 1983), *Cesta do pravěku: Dávný svět v obrazech Zdeňka Buriana* (1995) a *Otisky času* (1997). Burian v průběhu života spolupracoval v oblasti knižních ilustrací s předními českými paleontology a paleoantropology. Tuto spolupráci je možné popsat chronologicky, prostřednictvím následující chronologické osy: 1942 a 1956 Josef Augusta, 1972 Zdeněk Vlastimil Špinar, 1972 Jan Jelínek, 1977 Vratislav Mazák, 1977 Josef Wolf, 1979 Josef Beneš a 1982 Bořivoj Záruba.

Burian vytvořil přes 420 olejomalb, 350 kreseb, 120 temper, kvašů a pastelů, jejichž námětem byly prehistorické rekonstrukce. Vedle paleontologických rekonstrukcí věnoval Burian pozornost geografické tematice v cyklu *Ilustrovaný zeměpis všech dílů světa* (1934–1937) českého geografa Františka Macháta (1876–1935) a v autorském cyklu třinácti olejomalb *Krajiny a půdní typy* (1951–1958), k němuž byl později volně přiřazen obraz *Tajga* (1967). Další oblastí Burianovy tvorby byla díla s kulturně-antropologickou problematikou – cyklus třinácti obrazů *Porobení* (1944–1978), přibližující původní obyvatele jednotlivých kontinentů (*Polynésanka*, 1944, *Bojovník národa Zulu*, 1963, *Maori*, 1963 aj.). Zvláštní místo v Burianově tvorbě zaujímá cyklus deseti olejových pláten *Obžalování* (1940–1964, původní název *Protiválečný cyklus*). Nevyhýbal se ani portrétní tvorbě (*Alberto Vojtěch Frič*, 1943, *Jean-Baptiste Lamarck*, 1977, Charles Darwin, 1979 aj.), krajinomalbě (*Pohled*

na Kilimandžáro ze stepi Lenkjorské, 1936), zátiším (*Zátiší s jablky a pivoňkami*, 1936) a aktům (*Ženský akt u jezera*, 1927, *Ženský akt s kočkou*, kolem 1930 aj.).

Zdeňka Buriana lze označit za představitele iluzivního a imaginativního realismu, který je svázán s dokonalou faktografickou znalostí prostředí, se smyslem pro relevantní výběr námětu a schopností jeho adekvátního zobrazení. Pro jeho obrazy je charakteristická hladká modelace těl, polostínové efekty a ostré detaily. Stálá expozice Burianových rekonstrukcí *Pravěk očima Zdeňka Buriana* (původně pod názvem *Vývoj života na Zemi*) byla otevřena v roce 1983 v Galerii Zoologické zahrady ve Dvoře Králové nad Labem. Obrazy tvořící tuto expozici byly prohlášeny za národní kulturní památku. Muzeum Zdeňka Buriana se nachází od roku 1992 ve Štramberku. Burianova tvorba na zásadní zhodnocení v kontextu českých dějin umění doposud stále čeká. Jedinečnost a uznání jeho tvorby v celosvětovém měřítku dokládá zařazení Buriana do publikace *Who's Who in the World, 1978–1979*.

Burnett, James, lord Monboddo (25. 10. 1714, Monboddo, Kincardineshire, Skotsko – 26. 5. 1799, Edinburgh, Skotsko), skotský právník, spisovatel a filozof; průkopník antropologie. Burnettovy spisy *Of the Origin and Progress of Language* (O původu a vývoji jazyka, 6 svazků, 1773–1792) a *Antient Metaphysics* (Raná metafyzika, 6 svazků, 1779–1799) předznamenaly mnohé přírodovědecké koncepce 19. století, včetně Darwinovy evoluční teorie. (Jaroslav Malina)

Buschan, Georg Hermann Theodor (14. 4. 1863, Frankfurt [Oder], Německo – 6. 11. 1942, Štětín, Polsko), německý antropolog, etnograf, lékař a spisovatel. Terénní výzkumy prováděl zejména v západní Africe a ve východní Asii. Jako první použil pojem dentální antropologie v roce 1900 v časopise *Zentralblatt für Anthropologie*, který vydával v letech 1896–1913. Z díla: *Illustrierte Völkerkunde* (Ilustrovaný národopis, 1909), *Die Sitten der Völker* (Obyčeje národů, 4 svazky, 1914–1922). (Michaela Křivanová)

Butzer, Karl W. (19. 8. 1934, Německo), americký přírodovědec německého původu. Přispěl k uplatnění environmentalistických a ekologických koncepcí v archeologii. Z díla: *Environment and Archaeology: An Ecological Approach to Prehistory* (Životní prostředí a archeologie: Ekologický přístup k prehistorii, 1972).